

★
Available
August 2022
★

Plant Metabolites under Environmental Stress

Mechanisms, Responses, and Adaptation Strategies

Editors: Nivas M. Desai, PhD

Assistant Professor, PG Department of Botany, Shri Pancham
Khemraj Mahavidyalaya, Sawantwadi, Sindhudurg,
Maharashtra, India

Mansi Patil, PhD

Plant Physiologist and Assistant Professor,
Sadguru Gadage Maharaj College, Karad, India

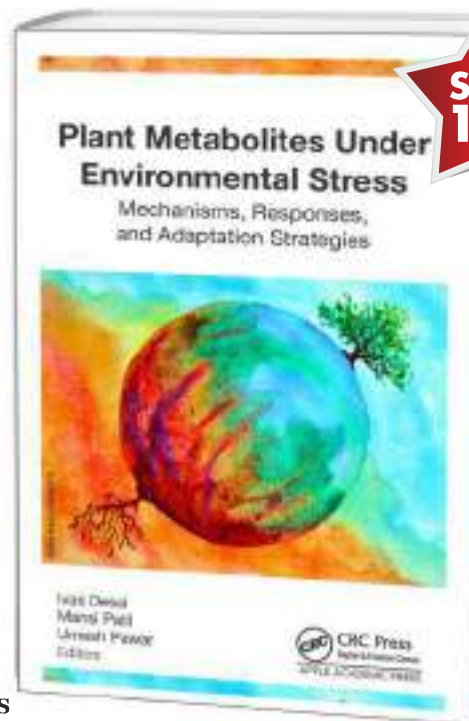
Umesh R. Pawar, PhD

Assistant Professor, PG Department of Botany,
SPK College Sawantwadi, Maharashtra, India

Plant Metabolites under Environmental Stress: Mechanisms, Responses, and Adaptation Strategies

provides a timely update on the knowledge of plant responses to various environmental stresses such as salinity, waterlogging, drought, pollution, heat, temperature, oxidative stress, and mineral deficiencies. Chapters focus on physiological and biochemical mechanisms identified in plants that are crucial for them to adapt to biotic and abiotic stress and the methods for improving plant tolerance mechanisms. The book also throws light on plant secondary metabolites such as phenolic compounds and plant growth regulators in ameliorating the stressful conditions in plants.

The scientific knowledge and expertise presented in this volume will be valuable to agronomists, plant physiologists, horticulturists, research scholars of botany and agriculture science, academicians of plant sciences as well students in these areas.

Save
15%

CONTENTS

Preface

1. Endophytic Fungi: A Tool for Managing Abiotic Stress in Plants?
Shakuntala Ghorai
 2. Comparative Study of Physiological and Biochemical Response of
Tribulus terrestris L. and *Pedaliom murex* L. to Salt Stress
Varsha Sanjay Khude
 3. Adaptation Strategies of Rhododendron Under Environmental
Stress
Shreyasi Biswas and Mahuya Mukhopadhyay
 4. Waterlogging Stress: ROS Generation and Its Effects on Plants
Swarupa Agnihotri and Vijaya Nikam
 5. Remediation of Organic Textile Dyes and Effluent by Freshwater
Filamentous Cyanobacteria: A Review
Madhulika Gupta
 6. Dust Pollution and Plants: A Case Study of Mumbai, Maharashtra,
India
Nitesh Joshi
 7. Air Pollution-Induced Stress in Avenue Trees: A Case Study of
Mysore City, Karnataka, India
C. Hemavathi and J. Shobha
 8. Plant Responses to Drought Stress: Morphological, Physiological,
Molecular Approaches and Drought Resistance
Pratap Vyankatrao Naikwade
 9. Devastating Effect of Amphan Cyclone on the Biodiversity of
Sunderban Mangroves and the Need of Its Rehabilitation
Madhumita Majumder
 10. Phenolic Compounds under Stress
Babita Rana and Kavita Chahal
 11. Stress and Its Influence on the Generation of Reactive Oxygen
Species and Oxidative Damage in Plants
J. Naveen, G. Hithamani, and H. G. Pushpalatha
 12. Phenolic Compounds: Stress Markers of Plants and Their
Protective Role
G. Hithamani, J. Naveen, and H. G. Pushpalatha
 13. Nitrogen and Organic Acid Metabolism in *Portulaca oleracea* L.
Under Drought Stress
Vishal V. Naik, Amol V. Patil, and Baburao A. Karadge
- Index

दूरशिक्षण केंद्र,
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर

इतिहासाचे सिद्धांत/इतिहासाच्या पद्धती आणि उपयोजन
बी. ए. भाग-३ इतिहास सत्र ५ व ६

अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखन सहभाग	सत्र-५ घटक क्रमांक	सत्र-६ घटक क्रमांक
डॉ. संघमित्रा विठ्ठलराव सरवदे श्री. आण्णासाहेब डांगे आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, हातकणंगले	१	-
डॉ. रणजित माने डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महाविद्यालय, पेठवडगांव	२	-
डॉ. अजितकुमार दादासो जाधव आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, नागठाणे, ता. जि. सातारा	३	-
डॉ. धीरज शिंदे श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी	४	-
डॉ. अर्चना जाधव शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे कॉलेज, मिरज डॉ. मुफिद मुजावर दूरशिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर	-	१
डॉ. सुरेश शिखरे श्री शहाजी छत्रपती महाविद्यालय, दसरा चौक, कोल्हापूर	-	२, ३
डॉ. संजय नवले श्री संत गाडगेबाबा महाविद्यालय, कापशी, ता. शाहूवाडी	-	३
डॉ. शिवाजी जाधव श्री शहाजी छत्रपती महाविद्यालय, दसरा चौक, कोल्हापूर	-	४

■ संपादक ■

प्रा. डॉ. अश्वनीश पाटील
इतिहास अधिविभागप्रमुख,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

डॉ. सुरेश वसंत शिखरे
श्री शहाजी छत्रपती महाविद्यालय,
दसरा चौक, कोल्हापूर

Course Objectives:

- To enable the students to develop communication skills in English, both oral and written.
- To equip the students with the language skills for use in their personal, academic and professional lives.
- To develop the students essential employability skills.
- To help the students to enter the job market with confidence and the ability to work effectively.
- To help the students to learn and practice both language and soft skills.
- To encourage the active involvement of the students in learning.
- To facilitate and help the students to acquire communication skills.

Central Coordinating Committee:

Dr. S. B. Bhambar (Chairman)

Prof. (Dr.) J. A. Shinde

Prin. (Dr.) H. V. Deshpande

Dr. A. M. Sarvade

Dr. C.Y. Jadhav

General Editor : Dr. S. B. Bhambar

Text Editor : Dr. Prashantkumar Kamble

Writing Team:

Dr. Dyandev S. Kale	(Module 1)
Dr. Snehal Hegiste	(Module 2 A & C)
Dr. Lilavati Patil	(Module 3)
Dr. Sunil Patil	(Module 4 & Module 5B)
Dr. Prashantkumar Kamble	(Module 2B & Module 5A)
Dr. Subhash Mane	(Module 6)
Mr. Vasudev Maydev	(Module 7)
Dr. Nagnath Masal	(Module 8)

Estd : 1962
NAAC 'A' Grade

SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR- 416004, MAHARASHTRA
CENTRE FOR DISTANCE EDUCATION

☐ Tele : Director's Office : 0231-2693771 ☐ Tele : SIM Office : 0231-2693871

☐ Tele : Admission Office : 0231-2694171, 2694771

☐ Website : - www.unishivaji.ac.in, online.shivajiuniversity.in and suk.digitaluniversity.ac.in

☐ Email id: cde_sim@unishivaji.ac.in, cde@unishivaji.ac.in

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर - ४१६००४ महाराष्ट्र
दूरशिक्षण केंद्र

☐ दूरध्वनी क्र.संवाहक / कार्यालय : २३१-२६९३७७१ ☐ दूरध्वनी क्र.संवाहक / कार्यालय : २३१- २६९३८७१

☐ दूरध्वनी क्र.संवाहक : २३१-२६९४१७१, २६९४६७१

☐ Website : www.unishivaji.ac.in, online.shivajiuniversity.in आणि suk.digitaluniversity.ac.in

☐ ईमेल : cde_sim@unishivaji.ac.in, cde@unishivaji.ac.in

Ref.No शिवाजी वि./दूरशिक्षण/११०/२०१९-२०

Date 14 NOV 2019

प्रति,

डॉ बी. एस जाधव,
श्री विजयसिंह यादव कॉलेज ऑफ आर्ट्स
अॅन्ड सायन्स पेंठवडगाव, ता हातकणंगले,
जि कोल्हापूर

प्रा (डॉ.) संपाजी डी शिंदे,
भूगोलशास्त्र अधिविभाग,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

डॉ के. आर. जाधव,
क्रांतीसिंह नाना पाटील महाविद्यालय वाळवा
ता वाळवा जि सांगली ४१६ ३१३

✓ प्रा ए. पी. जरग,
शिक्षणमहर्षी डॉ बापूजी साळुंखे महाविद्यालय
मिरज ता मिरज जि सांगली

प्रा (डॉ.) ए. बी. पाटील,
आर्ट्स अॅन्ड कॉमर्स कॉलेज आष्टा,
ता. वाळवा, जि सांगली ४१६ ३०९

डॉ एन. एम. पाटील
दूधसाखर महाविद्यालय विंद्री
ता कागल जि कोल्हापूर

डॉ एन व्ही गायकवाड
डॉ पंतगणव कदम कॉलेज सांगलवाडी
सांगली जि सांगली

विषय : बी. ए. भाग २ भूगोलशास्त्र विषयाच्या स्वयं अध्ययन साहित्याबाबत.

महोदय/महोदया,

दूरशिक्षण केंद्रांतर्गत प्रवेशित होणाऱ्या विद्यार्थ्यांकरिता बी. ए. भाग २ भूगोलशास्त्र विषयाच्या शैक्षणिक वर्ष २०१९-२०२० मध्ये सुधारित करण्यात आलेल्या अभ्यासक्रमाप्रमाणे स्वयं अध्ययन साहित्य तयार करणेसाठी दि. १७ ऑक्टोबर २०१९ रोजी दूरशिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर येथे कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले होते. सदर कार्यशाळेवेळी बी. ए. भाग २ भूगोलशास्त्र Sem III Soil Geography /Sem IV Oceanography या पेपरच्या स्वयं अध्ययन साहित्याकरिता सोबत जोडलेल्या घटक वाटप तक्त्यामध्ये आपल्या नावासमोर दर्शविण्यात आलेले मराठी माध्यमातील घटक लेखन आपणास सोपविण्यात आले आहे.

सदरचे घटक लेखन आपण दि. ३०/११/२०१९ पर्यंत दूरशिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर येथे जमा करावे ही विनंती

कळावे,

आपला विश्वासू

समन्वयक

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

दूरशिक्षण केंद्र

बी. ए. भाग २ भूगोलशास्त्र स्वयं अध्ययन साहित्य घटक वाचन तक्त्या

Semester III

पत्राचे नाव :

भूदा भूगोलशास्त्र - पेपर नं. III

घटक क्रमांक	घटकाचे नाव	लेखकाचे नाव व पत्ता	मोबाईल नंबर	सही
1	Basics of Soil Geography	डॉ. बी. एस. जाधव	9637574343	→ B.S.J.
2	Soils: Formation and Properties	डॉ. एन. व्ही. उपाध्याय	8390542762	→ N.V.
3	Soils: Classification & Distribution	डॉ. एम. एम. पाटील	9421113233	→ M.M.
4	Practical:	डॉ. ए. सी. डांडा	8806536766	→ A.S.D.

Semester IV

पत्राचे नाव :

Oceanography

घटक क्रमांक	घटकाचे नाव	लेखकाचे नाव व पत्ता	मोबाईल नंबर	सही
1	Introduction to Oceanography	डॉ. के. आर. जाधव ए. व्ही. पाटील	9423271636	→ K.A.J.
2	Properties & Dynamics of Ocean	डॉ. के. आर. जाधव	9921610235	→ K.A.J.
3	Applied Oceanography	डॉ. एल. डी. शिंदे	9850011025	→ L.D.S.
4	Practicals	डॉ. बी. एस. जाधव	9637574343	→ B.S.J.

संपादक :

1) डॉ. बी. एस. जाधव सप्त. III → B.S.J.

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

दूरशिक्षण केंद्र

बी. ए. भाग २ भूगोलशास्त्र स्वयं अध्ययन साहित्य घटक वाटप तक्त्या

Semester III

पेपरचे नाव : Cartography - I (GE)

घटक क्रमांक	घटकाचे नाव	लेखकाचे नाव व पत्ता	मोबाईल नंबर	सही
1	Introduction to Cartography	डॉ. कार. एम. कांबळे २०२६/२३, कार. वि. केंद्र, कोल्हापूर	९९६०८२५५५	<i>(Signature)</i>
2	Geodesic & Plane Survey	डॉ. ए. पी. जाधव	8806536766	<i>(Signature)</i>
3	Map Projection	डॉ. कार. पी. जाधव	९४२३८०१५२९	<i>(Signature)</i>
4	Rep. of the Earth's surface	डा. डॉ. एम. डी. शिंदे डा. डॉ. T. P. Shinde Mudhaji College, Phaltan	९९५००११०७५ 9511238306	<i>(Signature)</i>

Semester IV

पेपरचे नाव : Cartography - II (GE)

घटक क्रमांक	घटकाचे नाव	लेखकाचे नाव व पत्ता	मोबाईल नंबर	सही
1	Methods of Representation of Data by Symbols	डा. डॉ. एम. डी. शिंदे डा. डॉ. कार. एम. कांबळे २०२६/२३, कार. वि. केंद्र, कोल्हापूर	९९६०८२५५५ 9850011075	<i>(Signature)</i>
2	Methods of Representation of Data by Distribution Maps	डा. डॉ. ए. पी. जाधव R. M. कांबळे कोल्हापूर	९९६०८२५५५ 9960822585	<i>(Signature)</i>
3	Introduct to Topographical Maps	डॉ. ए. पी. जाधव डा. डॉ. एम. डी. शिंदे	९४२३८०१५२९ 860518695	<i>(Signature)</i>
4	Introduct to Rep. of Information by S.I.	डा. डॉ. एम. डी. शिंदे	9850011075	<i>(Signature)</i>

संपादक :

१) डॉ. कार. एम. कांबळे

२) डॉ. ए. पी. जाधव

SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR-416004, MAHARASHTRA
CENTRE FOR DISTANCE EDUCATION

Tel: (020) 2222 4000 Fax: (020) 2222 4001
Tel: (020) 2222 4002 Fax: (020) 2222 4003

Website: www.shivajisru.ac.in, online.shivajisru.ac.in and eak.dept@shivajisru.ac.in
E-mail: cde@shivajisru.ac.in, cde@shivajisru.ac.in

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर - ४१६००४ महाराष्ट्र
दूरशिक्षण केंद्र

दूरदर्शन केंद्राचे कार्यालय: कोल्हापूर, दूरदर्शन केंद्र, केंद्राचे कार्यालय, कोल्हापूर - ४१६००४
दूरदर्शन केंद्राचे कार्यालय: कोल्हापूर, दूरदर्शन केंद्र, केंद्राचे कार्यालय, कोल्हापूर - ४१६००४
वेबसाईट: www.shivajisru.ac.in, online.shivajisru.ac.in आणि eak.dept@shivajisru.ac.in
ईमेल: cde@shivajisru.ac.in, cde@shivajisru.ac.in

Ref.No शिवाजी वि - दूरशिक्षण/809/2019-20 Date : 29 AUG 2019

प्रति,
हो संदर्भात करणे,
योगादत कृष्ण गोकुळे कॉलेज,
सुभाष रोड, कोल्हापूर, ४१६ ०१२
हो, मधुकर जाधव,
परशुरामराव पब्लिक महाविद्यालय कलकणी
ता नंदगाव जि कोल्हापूर
हो आर्यभट्टा शास्त्र,
शिवायामहर्षी हो, बापुजी गोकुळे कॉलेज,
विरण ता. विरण, जि. सांगली ४२६ ४२०
हो, वैशाली मारुत,
डी डी डी, सरदार कॉलेज,
ग्राम विनायक हायस्कूल, कोल्हापूर
जि कोल्हापूर ४१६ ००१
हो, मनीष कोळसेकर
हो टी के कोलेकर आर्ट्स अँड कॉमर्स
कॉलेज नेवरी ता नरसोदर
जि कोल्हापूर

प्रचार्य (हो) राजेंद्र मोरे
आर आर मनीष महाविद्यालय, सुभाषरोड,
ता नंदगाव, जि सांगली
हो, काशिलिंग गावडे,
बाबा नारीक आर्ट्स अँड सायन्स महाविद्यालय,
कोकणद, ता शिवाजी जि सांगली
हो, रमणी मरोडे
नेरुपाई पब्लिक कॉलेज कराड
ता कराड जि सांगली
हो, सविता मंगरी,
डी एमएमसीएच डी आर्यभट्ट कॉलेज अँड सायन्स
कॉलेज हायस्कूल, ता राजवडगाव, जि.
कोल्हापूर ४१६ १०१

विषय जो म आम २ शिवाजी विद्यापीठाच्या कडे प्रवेशास सादरवाचपटून
सहज्या सादरया.

दूरशिक्षण केंद्राच्या द्वारेला आपल्या विद्यार्थ्यांकडिला जी म आम २ शिवाजी विद्यापीठाच्या
शेवटिच्या वर्षे २०१९-२०२० मध्ये सुभाषी पत्राच्या जाहीर प्रसूतिकांमध्ये सादर जाह्यया
साहित्या त्वात करणेसाठी जि. ०० अर्जात ०००० मध्ये दूरशिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर येथे पाठवणाटोय आघोदान करण्यात आले होत मरुत कालिदासरोड डी. ए. आम २
इतिहासमधील Sem III IDS PAPER I: Social Reforms In India / Sem IV Paper- II: Social
Reforms In Maharashtra या विषया मध्ये आघोदान साहित्यावरिता येथेच जोडलेला पत्रक
माध्यम मरुतमरुते आपल्या नावावरुत दूरशिक्षण केंद्र आघोदान मरुतरी मरुतमरुत मरुत मरुत
आघोदान साधविय्यात आले आले.

खदरुते पत्रक मरुतत आघोदान जि. ०० मरुतत ००१९, सुधी दूरशिक्षण केंद्र, शिवाजी
विद्यापीठ, कोल्हापूर येथे जगा करणे ही विषयी
कळाये.

आचार्य विष्णु

सामन्वयक

विद्यार्थी परिषद, कोल्हापूर

संशोधन वेळ

श्री. ए. ए. ए. यांच्या अधीन राहून कोल्हापूर विद्यापीठातून एम. ए. करून घेतले

समाधान II

समाधान करा

Social Reforms in India

क्रमांक	समाधान करा	समाधान करा	समाधान करा	समाधान करा
1	Unit I	श्री. जयजी मोरे		
2	Unit II	श्री. जयजी मोरे		
3	Unit III	श्री. जयजी मोरे	7972 093897 3764162292	Shinde
4	Unit (4) IV	श्री. जी. वी. कुडले	9960334794 9839378015	Mof.

समाधान II

समाधान करा

Social Reforms in Maharashtra

क्रमांक	समाधान करा	समाधान करा	समाधान करा	समाधान करा
1	Unit - I	श्री. जयजी मोरे		
2	Unit - II	श्री. जयजी मोरे	9960729203	Shinde
3	Unit - III	श्री. जयजी मोरे	7709566552	Mof.
4	Unit - IV	श्री. जयजी मोरे	9923924307	(M)

समाधान करा

- 1) श्री. जयजी मोरे - IV
- 2) श्री. जी. वी. कुडले - मज III

Est. 1962
NAAC 'A' Grade

SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR- 416004, MAHARASHTRA
CENTRE FOR DISTANCE EDUCATION

☎ Tel : Director Office : 0231-2693771 ☎ Tel : SIM Office : 0231-269371

☎ Tel : Admission Office : 0231-2694171, 2694771

☎ Website : - www.unishivaji.ac.in, online.shivajiversity.in and suk.digitaluniversity.ac.in

☎ Email : cde@unishivaji.ac.in, cde_sim@unishivaji.ac.in

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर - ४१६००४ महाराष्ट्र
दूरशिक्षण केंद्र

☎ दूरशिक्षण केंद्र / कॉन्सिडर : २२१-२४४२००१ ☎ दूरशिक्षण केंद्र / सहायक सचिव कार्यालय : २२१- २४४२००१

☎ दूरशिक्षण केंद्र / सहायक सचिव कार्यालय : २२१-२४४२००१, २४४२००१

☎ वेबसाईट : www.unishivaji.ac.in, online.shivajiversity.in आणि suk.digitaluniversity.ac.in

☎ ईमेल : cde@unishivaji.ac.in, cde_sim@unishivaji.ac.in

Ref.No शि.वि./दूरशिक्षण/1019/2019-20

Date 27 NOV 2019

प्रति,
डॉ. अर्चना जाधव,
शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी सांडुखे कॉलेज,
मिरज ता. मिरज, जि. सांगली ४१६४१०

विषय : बी. ए. भाग २ इतिहास विषयाच्या स्वयं अध्ययन साहित्याबाबत.
संदर्भ : १. बी. ए. भाग २ इतिहास विषयाची दि.२० ऑगस्ट २०१९ रोजीची कार्यशाळा
२. या केंद्राचे शि.वि./दूरशिक्षण/८०९/२०१९-२० दि.२९/०८/२०१९ रोजीचे पत्र.

महोदया,

उपरोक्त विषयास अनुसरून आपणास कळविण्यात येते की, दूरशिक्षण केंद्रातर्गत बी. ए. भाग २ इतिहास विषयाचे स्वयं अध्ययन साहित्य तयार करणेसंदर्भात दि. २० ऑगस्ट २०१९ रोजी कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली होती सदर कार्यशाळेवेळी आपणाकडे सोपविण्यात आलेले घटक लेखन अद्यापि या केंद्रास प्राप्त झालेले नाही.

तरी सदरचे घटक लेखन आपण सत्वर या दूरशिक्षण केंद्राकडे जमा करावे ही विनंती कळवणे.

आपला विश्वासू

सामन्वयक

STUDY ON RECENT TREND IN FARM MECHANIZATION IN INDIA

Mrs. Swati Pradipkumar Hake

Assistant Professor,

Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe College, Miraj.

Affiliate to Shivaji University, Kolhapur.

Swatihake.20@gmail.com Contact. 9172438700

Abstract

Agriculture sector plays a vital role in Indian economy. India has made the best advancements in agriculture over past few decades. The numbers of farmers have started opting for machines, beyond tractors. The contribution of animate sources towards farm power has reduced. Recently there has been a sustained increase in the adoption of mechanization.

Key Words

Agriculture, Mechanization, Productivity

Introduction

Agriculture sector plays a vital role in Indian economy. India have 2.4 percent of the global geographic area and access to 4 percent of total water reserves to support 18 percent of total global population. Thus lack of natural resources and increasing infrastructural development limits to increase cultivable land. That's why there will be a huge stress on land resources. It is calling for a great production with lesser land. To produce more with lesser land will call for technologies that can improve yield. Land fragmentation and no new creation of land available for agriculture will call for flexible machinery adoptable to increasing farm yield.

Farm mechanization is the process of using agricultural machinery to mechanize the work of agriculture greatly increasing farm productivity. Mechanization involves the use of an intermediate device between the power source and the work. Farm mechanization helps in increasing production, productivity and profitability in agriculture by achieving timeliness in a farm operation, bringing precision in mattering and placement of inputs, reducing available input losses, reducing unit cost production, increasing profitability and competitiveness in the cost operation. It also helps the conservation of the produce farm qualitative and quantitative damages. Efficient machinery enables the farmers to raise a second crop. In India, mechanization primarily driven by increased use of tractors which is replacing manual and animal labor. Recently there has been a sustained increase in the adoption of mechanization.

Objectives

To study the recent trend of farm mechanization in India.

To assess the present status of farm mechanization in India.

Farm Mechanization Trends in India

Farm Power Sources – From Animate to Technology-based

Impact Factor - 6.261

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

October-2018
Special Issue-71

समाज, संस्कृती आणि पर्यावरण

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV'S Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Dr. Satish Desai
Asso. Prof. Department of Sociology
Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe College,
Miraj, Dist-Sangli [M.S.] INDIA

For Details Visit To: www.researchjourney.net

SWADHAN PUBLICATIONS

Diurnal, Monthly and Seasonal Variation in TEC using GPS data over Low Latitude station Hyderabad (17.3850° N, 78.4867° E & 8.79° N dip. Lat)

Kimaya Powar,

Heramb Gaikwad

Jalindar Bhosale

Department of Physics, Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe College, Miraj

ABSTRACT - GPS measurements for the year 2018 have been used to examine the diurnal, monthly and seasonal variation in Total Electron Content (TEC) over Hyderabad. In general, the significant variation in TEC is observed in between 10:30 and 20:30 IST indicating solar dependence. A seasonal variation is observed in monthly mean TEC with enhancement during equinoctial period. Further TEC is examined for seasonal mean diurnal variation, a large fluctuations have been observed during winter season. In addition to this analysis, 26th and 27th August 2018 geomagnetic storm time data have been analyzed and interpreted in this article. A peaks have been observed during storm time TEC and DST values indicating solar dependence.

Keywords: TEC; GPS; geomagnetic storm; DST; Low Latitude

INTRODUCTION:

The ionosphere is the region of the Earth's atmosphere just like cocoon around the Earth which is partially ionized. This is the region where the atmospheric gas atoms and molecules has become electrically charged. The ions are formed by addition or more often removal of electrons. The ions (Positive and negative) and electrons are together known as the 'ionosphere'. In general, the positive ions and electrons are equal in numbers. These ions and electrons are distributed throughout the ionospheric regions and are different from the Van Allen belts: regions of energetic charged particles, most of which come from the solar wind. These are captured and held around a planet by planet's magnetic field. The lower boundary of Earth's ionosphere lies at height of ~55 km. A sufficient electron concentration is present there during daytime to affect radio wave propagation. The ionospheric concentration upsurges with height and as concentration increases, irregularities also increases. The ionosphere reaches its peak at altitudes of 200-600 km, above this height, it decreases again, but more gradually and along a much greater arc of height. It terminates at elevations of several Earth radii ($RE = 6378$ km) ie. thousands of kilo meter [1][2].

The ionosphere plays a crucial role in communication and navigation system. The variability in low latitude ionosphere may cause due to plasma instability, incoming charged particle stream, solar activity (Geomagnetic storm caused due to

डिजिटल विपणन : २१ व्या शतकातील संधी आणि आव्हाने

बसोक आर.हेरवडे | डॉ. आर. एन. अंबरे

सहाय्यक प्राध्यापक, शिक्षणसहृषी डॉ. बापुजी साळुंके महाविद्यालय, मिरज

ईमेल: herwadeashokrc@gmail.com

डॉ. आर. एन. अंबरे,

ए. आर. बुर्ला महिला बरीष्ठ, महाविद्यालय, सोलापूर

ईमेल: arburta@gmail.com

शोधवारा: डिजिटल विपणन हे इंटरनेटवर उत्पादने, सेवा, ग्राहकांना जोडणे, डिजिटल तंत्रज्ञान आणि उपकरणे वापरून वापरकर्त्यांच्या गरजा जोळखणे आणि समजून घेणे बासाठी इंटरनेटवरील एक अपारंपरिक डिजिटल व्यासापीठ आहे. ब्रँड जागरूकता आणि व्यवसाय त्रिकासासाठी ऑनलाइन व्यवसायाचा प्रचार करणे ही सर्वात प्रभावी आणि प्रमुख धोरणापैकी एक आहे. डिजिटल माध्यमांचे प्रसार इतका ज्ञान आहे की कोणीही कधीही कुठेही माहिती मिळवू शकतो. हे विपणकांना ब्लॉग, वेबसाइट आणि सोशल मीडिया चॅनेलद्वारे उत्पादने आणि सेवांचा प्रचार करण्याचे अधिक पर्याय देते. उपलब्ध विविध साधनांद्वारे विक्रेते हे देशील पाहू शकतात की काय कल आहे, उत्पादनाचा अद्वितीय विक्री बिंदू काय आहे आणि लोक चांगल्या लक्ष्यीकरणासाठी उत्पादन किंवा सेवा का आणि केव्हा शोधतात. या पेपरमध्ये २१ व्या शतकातील डिजिटल मार्केटिंगच्या संधी आणि आव्हानांचा समावेश आहे.

प्रास्ताविक

डिजिटल मार्केटिंग ही एक व्यापक संज्ञा आहे जी डिजिटल तंत्रज्ञानाद्वारे ग्राहकांपर्यंत पोहोचण्यासाठी तैनात केलेल्या विविध प्रचार तंत्रांचा संदर्भ देते. डिजिटल विपणनांमध्ये सेवा, उत्पादन आणि ब्रँड विपणन रणनीतींची विस्तृत निवड समाविष्ट आहे जी मुख्यतः मोबाइल आणि पारंपारिक टीव्ही आणि रेडिओ व्यतिरिक्त मुख्य प्रमोशनल माध्यम म्हणून इंटरनेटचा वापर करते. नि फोटो निकॉन गेटवे ग्राहकांना त्यांचे डिजिटल फोटो मित्रांसह ऑनलाइन विभागाच्या मदत करते. टायटनचे ब्रँड रागा ग्राहकांच्या संपर्कात राहण्यासाठी ईमेल वृत्तपत्रांचा वापर करते आणि म्हणूनच ग्राहकांच्या ब्रँडची निष्ठा मजबूत करण्याचा प्रयत्न करते. नियतकालिकांचे प्रकाशक त्यांच्या ग्राहकांना ई-मेल आणि एसएमएस संदेशांसह सक्रिय करू शकतात आणि उदाहरणे फिल्म फेजर मासिकांसाठी पुनर्बर्गणीचे दर सुधारू शकतात. विक्रेते ग्राहकांच्या दैनंदिन जीवनात ब्रँड अधिकाधिक जवळ जाणतात. मूल्यांचे सह-निमित्त म्हणून ग्राहकांची बदलती भूमिका अधिक महत्त्वाची होत आहे. खान आणि महापात्रा (२००९) यांनी टिप्पणी केली की व्यवसाय घटकाद्वारे

Variation in atmospheric air ion and its index of pollution during morning time (06:00 to 08:00 IST) in the sugarcane area at rural station Bhilawadi (16.5°N, 74.2°E)

Gajanan Patil*

Department of Physics,
Secondary School and Junior College,
Bhilawadi, 416303, Maharashtra, India
Email: gajananpatil2004@gmail.com
*Corresponding author

Subhash Pawar

Department of Physics,
A.C.S. College,
Palus, 416310, Maharashtra, India
Email: supath345@gmail.com

Onkar Gurav

Department of Physics,
Yashwantrao Mohite College,
Bharati Vidyapeeth Deemed to be University (BVDU),
Pune, 411038, Maharashtra, India
Email: ongurav91@gmail.com

Jalindar Bhosale

Department of Physics,
Shikshan Maharshi Dr. Bapuji Salunkhe College,
Miraj, 416410, Maharashtra, India
Email: bhosalejl@gmail.com

Sonali Rananavare

Department of Physics,
Babasaheb Chitale Mahavidhyalay,
Bhilawadi, 416303, Maharashtra, India
Email: sonalir246@gmail.com

Air Ion Variation in Winter Season at Rural station Khatav ($16^{\circ}57'N, 74^{\circ}31'E$) And Urban Station Jaysingpur ($16^{\circ}48'N, 74^{\circ}34'E$) in Sugarcane Area

Gajanan Patil
Department of Physics
Secondary School & Jr. College, Bhilawadi.

Pratima Sankpal
Department of Physics
A.C.S.College.Palus

Subhash Pawar
Department of Physics
A.C.S.College,Palus

Jalindar Bhosale
Department of Physics
Dr. Bapuji Sahunkhe college, Miraj

Prachi Patil
Department of Chemical Engineering, Jalna, Institute of Chemical Technology, Jalna,
India.

ABSTRACT- Air ions are atoms or molecules that have lost or gained electrons. These are positive and negative air ions. It is found that negative air ions have a positive effect on human health. We feel happy, relaxed, and breath easily due to them. But, discomfort, headache, high blood pressure, nervousness in human life is due to positive air ions. Air ions concentration was measured at rural station Khatav and urban station Jaysingpur in the sugarcane (*Saccharum spp.*) area during the winter season. These air ions were measured by Gerdien Air Ion Counter indigenously designed at A.C.S. College, Palus. During the morning period, negative air ions increases reach maximum then again decrease in the evening and start to increase at dawn. The same thing happens with positive air ions. But the number of positive air ions was less than the number of negative air ions. Temperature, humidity, transpiration, radon exhalation, wind speed is responsible for variation in air ions. The pollution index below one is healthier for humans whereas greater than one is harmful to us. Ionization by cosmic rays and gamma radiation is almost constant in daily cycles. Air ion generation near the ground varies mostly with the concentration of ^{222}Rn and its progenies. ^{222}Rn moves through the ground into the air by exhalation. Also, stomatal and cuticle transpiration is responsible for it. Ionization, photosynthesis, transpiration, and radon exhalation process of sugarcane vegetations are causes for it. Thus, the sugarcane area provides us a natural shower of negative air ions and is an alternative for an artificial air ion generator. The air quality of the rural area is better than the urban area.

Keywords— Air ions, exhalation radon, Ionization, transpiration, aerosol.

INTRODUCTION:

Atmospheric ions which have positive or negative electrical conductivity are known as air ions. The participation of air ions in the atmosphere has raised the

Foremost Observations of Space Weather Using Super-SID from Low Latitude Station Miraj (16.820 N, 74.650E, 8.800 Dip. Lat)

Heramb Gaikwad
Department of Physics,
Shikshanmaharshi Dr.
Bapuji Salunkhe College,
Miraj, MS, India 416410

Jalindar Bhosale
Department of Physics,
Shikshanmaharshi Dr.
Bapuji Salunkhe College,
Miraj, MS, India 416410

Kimaya Powar
Department of Physics,
Shikshanmaharshi Dr.
Bapuji Salunkhe College,
Miraj, MS, India 416410

ABSTRACT- The foremost observations of space weather from low latitude station Miraj (16.82⁰ N, 74.65⁰ E) using Super-SID have been reported through this article. The preliminary Super-SID antenna setup were gifted by Stanford University's Solar Center as per research proposal. The antenna has developed by authors in laboratory and installed on the terrace of Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe College (SMD BSC) at Miraj. A continuous six of days observations with statistical analysis and technical details of the Super-SID or Very Low Frequency (VLF) signal receiver are given in this article. The diurnal variation shows solar activity dependence. The Super SID antenna performance and results are in good agreement with the sample results given in the SID manual and the results published elsewhere.

Keywords: *Low Latitude; Super-SID; VLF Signal Receiver*

INTRODUCTION:

The "Earth's ionosphere" is an ionized layer of the Earth's atmosphere comprising high concentration of electron and ions. The ionization of atmospheric gases mainly caused due to solar radiation. The ionization starts from a height about 60 km and extends up to 1000 km. The ionization density is not uniform throughout, since the solar radiations are stronger at higher altitudes while weaker at lower altitudes. The properties of the ionosphere, such as electron density, electron temperatures and ion, ionosphere composition and dynamics, depend on altitude, latitude, longitude, local time, season, solar cycle, and magnetic activity. In addition to these, solar activities such as Solar wind, solar flare and Coronal Mass Ejection (CME) impact adversely the space weather which could damage communication and navigation system, damage satellite and degrade their orbits, threaten astronauts, disrupt GPS signals, causes geomagnetic storms, power outage, disrupts animal migrations, etc. [1].

The enhanced ionization in the ionosphere produces what are collectively *Sudden Ionospheric Disturbances (SID)*. These are observed or recorded by radio methods as given below;

Diurnal, Monthly and Seasonal Variation in TEC using GPS data over Low Latitude station Hyderabad

(17.3850° N, 78.4867° E & 8.79° N dip. Lat)

Kimaya Powar, Heramb Gaikwad Jalindar Bhosale
Department of Physics, Shikshanumarshi Dr. Bapuji Salunkhe College, Miraj

ABSTRACT - GPS measurements for the year 2018 have been used to examine the diurnal, monthly and seasonal variation in Total Electron Content (TEC) over Hyderabad. In general, the significant variation in TEC is observed in between 10:30 and 20:30 IST indicating solar dependence. A seasonal variation is observed in monthly mean TEC with enhancement during equinoctial period. Further TEC is examined for seasonal mean diurnal variation, a large fluctuations have been observed during winter season. In addition to this analysis, 26th and 27th August 2018 geomagnetic storm time data have been analyzed and interpreted in this article. A peaks have been observed during storm time TEC and DST values indicating solar dependence.

Keywords: TEC; GPS; geomagnetic storm; DST; Low Latitude

INTRODUCTION:

The ionosphere is the region of the Earth's atmosphere just like cocoon around the Earth which is partially ionized. This is the region where the atmospheric gas atoms and molecules has become electrically charged. The ions are formed by addition or more often removal of electrons. The ions (Positive and negative) and electrons are together known as the 'ionosphere'. In general, the positive ions and electrons are equal in numbers. These ions and electrons are distributed throughout the ionospheric regions and are different from the Van Allen belts: regions of energetic charged particles, most of which come from the solar wind. These are captured and held around a planet by planet's magnetic field. The lower boundary of Earth's ionosphere lies at height of ~55 km. A sufficient electron concentration is present there during daytime to affect radio wave propagation. The ionospheric concentration upsurges with height and as concentration increases, irregularities also increases. The ionosphere reaches its peak at altitudes of 200-600 km, above this height, it decreases again, but more gradually and along a much greater arc of height. It terminates at elevations of several Earth radii (RE = 6378 km) ie, thousands of kilo meter [1][2].

The ionosphere plays a crucial role in communication and navigation system. The variability in low latitude ionosphere may cause due to plasma instability, incoming charged particle stream, solar activity (Geomagnetic storm caused due to

Pollution Index and Air Ion Variation in Different Vegetation area at the Rural Station Bhilawadi ($16^{\circ}59'N$, $74^{\circ}28'E$)

G B Patil¹, S D Pawar², J L Bhosale³ and P G Patil⁴

¹Department of Physics, Secondary School and Junior College, Bhilawadi, 416303, India

²Department of Physics, A.C.S. College, Palus, 416316, India

³Department of Physics, Dr Bapuji Salunkhe College, Miraj, 416410, India

⁴Department of Chemical Engineering, Institute of Chemical Technology, Jalna, India.
Email: gajananpatil2004@gmail.com

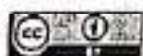
Abstract: All are surrounded by air ions which shows the good and bad impact on us. These airborne particles have charge and conductivity. These are positive and negative air ions. The negative air ions have a positive effect on human health. We feel happy, relaxed, and breath easily due to them. But positive air ions are responsible for discomfort, headache, high blood pressure, nervousness in human life. The air ion concentrations in Grape, Sugarcane, Chickpea, and Onion vegetation in rural area Bhilawadi ($16^{\circ}59'20''N$, $74^{\circ}28'2''E$) is measured with the help of a Gerdien condenser-based air ion counter developed and designed at A.C.S. College, Palus. Temperature, humidity, transpiration, radon exhalation, wind speed is responsible for variation in air ions. Onion, sugarcane, grapes, and chickpea have a higher concentration of negative air ions than positive air ions. Ionization by cosmic rays and gamma radiation is almost constant in daily cycles. Air ion concentration near the ground varies mostly with the exhalation of ^{222}Rn and its progenies. Due to ionization, photosynthesis, transpiration, and radon exhalation process of vegetations ion concentration are different. The pollution index and air ion assessment coefficient show good air quality of sugarcane and onion as a natural air ionizer.

keywords: Air ions, exhalation radon, Ionization, transpiration, aerosol.

Introduction

Air ions are classified as small, medium, and large air ions depending upon their size and mobility. Radioactive material, cosmic rays, ultraviolet rays, hydrolysis of water molecules, plant tips discharge, the photovoltaic effect of green plants, volcanic eruptions, lightning, thunderstorms, snow and storms, corona discharge, radiation are sources of air ions [1]. The production of cosmic rays and other elements is nearly constant. Mainly uranium, thorium decay series have radioisotopes producing gamma rays of sufficient energy [2] and produces positive or negative air ions. Out of this negative air ions have a positive effect on human and animal health. And they are said to be air vitamins. It is a significant important source of energy. Human beings feel happy, relaxed, and can breathe easy which results in good work productivity and mood and peaceful sleep [3].

Headache, insomnia, fatigue, nervousness, joint aches, high blood pressure, discomforts due to the higher number of positive air ions [4]. Radon is the main source of radiation on the ground surface

CONTENTS

Language and Linguistics

Writing Team

Author's Name	Unit No
Semester-V	
Dr. Sabiha Faras Rajarsi Chhatrapati Shahu College, Kolhapur	1
Dr. Vijayanta Vijay Patil Jaywant Matavidyalaya, Ichalkaranji	2
Dr. Mangal Londhe Y. C. College, Islampur	3
Dr. Uttam Patil Rajarsi Shahu Arts and Commerce College, Rukadi	4
Semester-VI	
Dr. Uttam Patil Rajarsi Shahu Arts and Commerce College, Rukadi	5
Dr. Leelavati Arvind Patil Shikshan Maharshi Dr. Bapuji Satarkhe College, Miraj	6
Dr. D. U. Jadhav Shivraj College of Arts and Commerce, Gadhianglaj.	7
Dr. Prabhavati Arvind Patil Vivekanand College, Kolhapur	8

■ Editors ■

Prof. (Dr.) Uttam Patil
Head, Department of English,
Rajarsi Shahu Arts and
Commerce College, Rukadi,
Tal. Hatkanangale, Dist. Kolhapur

Dr. S. B. Bhanubhar
Head, Department of English
Tukaram Krishnaraji Kolekar Arts and
Commerce College, Nesari,
Tal. Gadhianglaj, Dist. Kolhapur

Semester V	
Module I	1
Module II	14
Module III	53
Module IV	75
Semester VI	
Module V	103
Module VI	136
Module VII	152
Module VIII	181

Recent Trends And Challenges In Commerce And Management Education

Dr. Leelawati Arvind Patil

Asst. Prof. of English,
S M Dr. Bapuji Saifankhe College, Miraj.

Abstract:

Education, in a broad sense, is any act or experience that has formative effect on the mind, character or physical ability of an individual. It serves as a catalyst to socio-economic development of any country. It helps students in providing right course of action for their survival and growth in the present competitive environment. The current trend in education is providing practical oriented skill and raising greater self-confidence among the students to occupy good position in the business environment. New trends are emerging in the field of Commerce and Management that introduce different skills and make the students apply them for mutual and multifaceted growth and value creation. It also aims to create desired competence for the optimum and the most productive utilization of man and material. The present paper aims to focus on how new trends in Commerce and Management are responsive towards the change in the business environment against the host of challenges.

Key Words: Commerce, Management, Education, emerging trends, business environment.

Introduction:

Commerce and Management education system in India is evolving. The changing scenario offers students more exposure and greater self-confidence. The present trends include increased focus on international partnership, student-exchange programmes, joint degrees and so on. The growing phenomenon of Globalization, Liberalization and Privatization has been immensely influencing Commerce and Management education system which plays a crucial role in national development. Today a qualitative change is required in existing Commerce and Management Education system to make students competent to face the challenges in new management and technological services.

Proficiency in Commerce and Management education is useful in jobs in every sector. It is flexible, realistic and makes a person sensitive towards the complexities of work environment. It helps transformation in organizational climate.

Prof. V.V. Khanzode opines:

"This education enables a person to handle critical assignments. It is like giving conceptual and theoretical knowledge for the purpose of productivity, quality human resource morale, indirect compensation, health and safety, obsolescence prevention and personal growth." (p.148)

Objectives Of Commerce And Management Education:

The pivotal purpose of Commerce and Management Education is to train the potential personnel. There are several institutions offering different courses in Commerce, Management, Administration, Banking, Finance, Advertising, Film, Media, Mass Communication at post-graduate level and B.B.A., B.B.S., B.B.M., B.M.S., B.C.A. at undergraduate level. The curriculum generally aims at enabling the student to develop in him effective communication skills and make them stand at their own. It also aims to change and enhance students' knowledge, attitude, behavior, performance, end-operational results. Besides it aims to secure the improvement in technical performance, leadership, co-operation highlighting on individual weaknesses and to attract good persons for decision-making process, stimulating the personnel to do better work and keep the organization abreast of technical and economic conditions.

Recent Trends In Commerce And Management Education System:

In the era of Globalization there are a number of educational options available before students. New trends are emerging in the field of Commerce and Management. Many career

ना. धो. महानोर यांच्या कवितेतील पर्यावरणाचे प्रतिबिंब

प्रा. लक्ष्मी नरहरी पवार

शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे महाविद्यालय, मिरज.

➤ प्रस्तावना:

साठोत्तरी कालखंडातील एक महत्त्वाचे कवी म्हणून ना. धो. महानोर यांचा उल्लेख केला जातो. एक शेतकरी ते साहित्यिक आणि नंतर राजकारणापर्यंतचा त्यांचा प्रवास थक्क करणारा आहे. महानोर हे ज्या काळात साहित्यिक म्हणून उदयास येत होते तो काळ बदलता काळ होता. या काळाचे अनेक पडसाद त्यांच्या साहित्यात उमटले. ग्रामीण साहित्य चळवळीच्या कालखंडात महानोर हे उदयोन्मुख साहित्यिक होते. त्यांच्या समकालीन इतर कवींच्या मानाने महानोरांना लवकर प्रसिध्दी मिळाली. मनापासून काव्यलेखनाची प्रवृत्ती, अनुभवांचे बोल निरीक्षणांती विविध प्रतिमांच्या साह्याने रेखाटले. ते रसिकांना आपलेसे वाटले. त्यांच्या काव्यलेखना बरोबरच त्यांच्या काही चित्रपट गीतांनी त्यांना खूप प्रसिध्दी बहाल केली. निसर्गाच्या सानिध्यातच आपले आयुष्य वेचणाऱ्या या कवीने आपल्या अवतीभवतीच्या चराचराचे वर्णन प्रतिमांच्या साह्याने काव्यबद्ध केले. प्ररांगी पर्यावरणाचे हे वेगळे रूप अधोरेखित करताना कवीचा मानस रसिक मनासमोर सहजच व्यक्त होतो.

वामनदादा कर्डक यांच्या गीतातील आशयसौंदर्य व विषयविविधता

- प्रा. लक्ष्मी नरहरी पवार

शिक्षणमहर्षी डॉ. नापूजी साळुंखे महाविद्यालय, मिरज.

E-mail – laxmipawar2009@gmail.com

Mobile – 9011944718

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचाराने प्रभावित झालेले किंबहुना आंबेडकर हेच आपल्या कवितेची प्रेरणा मानून काव्यनिर्मिती करणारे एक 'लोककवी' म्हणजेच वामनदादा कर्डक होय. जनमानसांतील अनेक देवीदेवतांचे महात्म्य, देवदेवतांना आवाहन करत लोकगीतांची परंपरा वामनदादांनी जपली आहे. त्यांनी आपल्या गीतकाव्यातून नित्य मानवतेची, प्रगतीशील समाजाची भूमिका मांडली आहे. डॉ. आंबेडकर हेच वामनदादांच्या कार्याचे, लेखणीचे बळ आणि जीविताने भोग असून आंबेडकरमय झालेल्या वामनदादांनी आंबेडकरांच्या कार्याचा, विचारांचा चळवळीचा ठसा लोकमानसांवर ठसविला. म्हणूनच आंबेडकरवादी चळवळीतील एक महान ऐतिहासिक पर्व म्हणजेच कर्डकांची कविता होय.

हजारो वर्षे अन्याय-अत्याचार सहन करणाऱ्या दलिताना जगण्याचे भान दिले ते आंबेडकरी चळवळीने! या चळवळीने माणूसकीचा, न्यायाचा, समतेचा डंका वाजवून शिक्षणाचा बसा बहाल केला. शिक्षणाने जी आमूलाग्र क्रांती केली याच क्रांतीचे वारसदार ठरले ते वामनदादा कर्डक होय. हाच बसा-वारसा घेऊन दलित समाजाच्या उत्थानाचे, प्रगतीचे गीत गात वामनदादांनी लोकमनावर राज्य केले.

वामनदादांच्या गीतांची प्रेरणा :-

वामनदादांच्या गीतांची प्रेरणा खऱ्या अर्थाने डॉ. आंबेडकर आहेत. डॉ. आंबेडकर म्हणजे 'माऊली' होय आणि याच माऊलीच्या विचारांचा बसा समाजाला बहाल करणे हेच या गीताचे एकमेव उद्दिष्ट आहे.

"गाणे हे वामनाचे । देशाला देताना ।

जाणीव असू द्यावी । भीमाच्या विचारांची ॥"^(१)

डॉ. आंबेडकरांवरील निष्ठा हीच वामनदादांच्या लेखनीचे बळ असून त्यातून सौंदर्यसुष्टी प्रत्ययास येते. बहुजनहितास-बहुजनसुखास हा मूलमंत्रेखाटताना आपल्या गीतांचे उद्दिष्ट साध्य झाल्याची भावनादेखील त्यांनी मांडली आहे.

"भाजीत भीम आहे, रोटीत भीम आहे,

आहे उपासपोटी, कोटीत भीम आहे."^(२)

याबरोबरच भीम, गौतम, फुले यांच्यातील सांस्कृतिक नाते देखील दादांनी आपल्या शब्दांत मांडले आहे. वामनदादांच्या गीतातील विषयविविधता व आशयसौंदर्य

बालवयातच तमासगीरांच्या गाण्यांच्या तालावर डोलणारे वामनदादांचे मन संवेदनशील होते. बयाच्या अकराव्या

लोककवी वामनदादा कर्डक : व्यक्ती आणि वाङ्मय / 288

दुष्काळ - एक नैसर्गिक आपत्ती

प्रा.लक्ष्मी नरहरी पवार

शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी मारुंगे महाविद्यालय मिरज,

ई-मेल: laxmpawar2009@gmail.com

निसर्गापातून संपूर्ण सजीवमृष्टीचा उगम झाला आहे. आदिम कालखंडापासून या निसर्गात अनेक प्रकारचे बदल झालेले दिसून येतात. सुरुवातीच्या कालखंडात हे निसर्गातील बदल चमत्कार, दैवी प्रकोप अशा स्वरूपात मानले गेले. नंतर मानवाला अग्नि, हत्यारे यांचा शोध लागला. मानव शेती करू लागला. मानवाच्या या चिकित्साच्या टप्प्यात मानवाची निसर्गाकडे बघण्याची दृष्टी बदलत गेली. निसर्गातील घडामोडींची कारणमीमांसा होऊ लागली. या सर्व घडामोडीत कधी भूकंप, अवर्षण, जंगलातील वणवे, अनेक प्रकारची वादळे, भू-सर्पित हालचाली, अवकाशातून पडणाऱ्या उल्का, भूस्खलन, हिमस्खलन, आकाशातील विजांचा कडकडाट, डगांचा पडपडाट अशा एक ना अनेक या निसर्गातील घडामोडी घडताना दिसतात. या सर्वांपैकी "दुष्काळ" या विषयावर खेदे विचारमंथन मांडावयाचे असून आजच्या विज्ञान युगातील मानवाने दुष्काळ ही एक नैसर्गिक आपत्ती म्हणून स्वीकार केला आहे तसेच दुष्काळ विषयक कारणे, दीर्घकालीन उपाययोजना यांचा सविस्तर विचार या शोधनिबंधाच्या अनुषंगाने करावयाचा आहे.

संशोधन विषयाची उद्दिष्टे -

- 1) दुष्काळ ही संकल्पना दुष्काळाच्या विविध व्याख्यांच्या अनुषंगाने स्पष्ट करणे.
- 2) दुष्काळ ही संकल्पना स्पष्ट करताना दुष्काळाचे बहुविध स्वरूप अभ्यासणे.
- 3) दुष्काळाचा इतिहास अभ्यासणे.
- 4) दुष्काळविषयक विविध कारणांचा ऊहापोह करणे.
- 5) दुष्काळविषयक समस्यांवर दीर्घकालीन उपाययोजना कोणत्या यांचा ऊहापोह करणे.
- 6) दुष्काळविषयक चित्रणातून जीवनजाणिवे स्पष्ट करणे व जीवन जाणिवे समृद्ध करण्यासाठी या अभ्यास विषयाचा विचार होणे आवश्यक वाटते.

संशोधन विषयाची व्याप्ती -

दुष्काळ ही एक नैसर्गिक आपत्ती आहे. इतर अनेक नैसर्गिक आपत्तींपैकी दुष्काळाचे अभ्यास विषयाचे अनुषंगाने वेगळेपण लक्षात घेणे महत्त्वाचे वाटते. निसर्गात ही प्रक्रिया पुन्हा पुन्हा घडताना दिसून येते. निसर्गाचा असमतोलपणा या दुष्काळामुळे साधला जातो. दुष्काळामुळे अनेकदा सजीवमृष्टीवर संकट आले असून अवर्षणामुळे चाही प्राणी झाल्याची उदाहरणे सापडतात. मृष्टीच्या उत्पत्तीपासून ते आजपर्यंत या अवर्षणाची तीव्रता कमी-अधिक स्वरूपात जाणवली आहे. या जीवनजाणिवे देखाटताना या विषयाची सखोलता लक्षात घेत राहते. "दुष्काळ-एक नैसर्गिक आपत्ती" याचा विचार करताना हा अभ्यासविषय म्हणजे स्वतंत्र संशोधनाचा भाग असल्याचे जाणवते. या अनुषंगाने या विषयाचा अभ्यास राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तरावर होणे महत्त्वाचे वाटते.

दुष्काळ - व्याख्या व संकल्पना

दुष्काळ म्हणजे जमीन वनामृष्टी तसेच अतिवृष्टी म्हणजे सुध्दा दुष्काळच होय. "एखाद्या मोठीची कमतरता असणे" अशी अर्थच्छेदा दुष्काळ या शब्दामध्ये सामावलेली आहे. जसे की ज्ञानाचा दुष्काळ, नियोजनाचा दुष्काळ, सुखाचा दुष्काळ इ. अनेक वास्तविक "दुष्काळ" या शब्दाला विविध अर्थच्छेदा असल्यातरी दुष्काळ म्हणजे पावसाचा अभाव किंवा कोरडा दुष्काळ असाच अर्थ घेतला जातो. कारण कोरड्या दुष्काळाच्या बाळा अधिक तीव्र असतात.

सर्व सम्भजात आत्मिततेचा भाव जागता ठेवून समाज सुखी आणि संपन्न ठेवण्याचे प्रतव तुकडोजींनी स्वीकारले होते. संपूर्ण ग्रामीण समाजाच्या जीवनाशी तादात्म्य पावलेले तुकडोजी महाराज समाज प्रबोधनाचे जानते संत होते. ग्रामीण जनतेची उन्नती घडवून आणायची असल्यास गाव पातळी पासून प्रारंभ केला पाहिजे. यासाठीच महाराजांनी 'ग्रामगीता' ग्रंथ लिहिला. ग्रामनाथ हाच ग्रामगीतेचा नायक आहे. ग्रामनाथाची सुधारणा हीच देशाची खरी सुधारणा आहे. तुकडोजी महाराज एक श्रेष्ठ समाज सुधारक होते. अंधश्रद्धा समाज जोपर्यंत बदलत नाही तो पर्यंत समाजज्ञ प्रगती घडणार नाही. हे तुकडोजींना माहित होते. देवर्माच्या घोट्याळ्यात अडकून पडलेल्या लोकांना ख-या जीवनाचा अर्थ कळत नाही. तो पर्यंत समाजाचे अंधपतन होत राहिल हे ओळखून तुकडोजी आदर्श लोकजीवनाची संकल्पना मांडतांना म्हणतात की, शपथ विश्व परिवार हो, संत का उसे आधार हो सव्यवहार ही सव सार हो, परमार्थ के सम प्यार हो ससनिर्मल ऋदयका धर्म हो, उंचे विचारक कर्म हो सहे जीव शिवका मेलही, ऐसा चले सव वर्म ही ससशसदगुनी व सदाचारी समाज रचनेसाठी तुकडोजी प्रयत्नशिल होते. त्यासाठी काव्याबरोबरच खजिरीवरील भजनानुन ते समाज प्रबोधन करीत होते.

संदर्भग्रंथ -

1. मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास प्रारंभ ते 1600 प्रा. नरेंद्र मारवाडे 2. स्वातंत्र्यपूर्व मराठी साहित्यातील सामाजिक संदर्भ - डॉ. मनोहर सुरवाडे 3. संतांची हे भेटी - डॉ. मु. श्री. कानडे 4. संत साहित्य आणि समाज प्रबोधन - प्राचार्य रा. तु. भगत 5. श्री संत चोखामेळा महाराज यांचे चरित्र व अमंगगथा - संपा. स. भा. कदम 6. कर्मयोगी गाडगे यांचे तत्वज्ञान - प्रा. रघुनाथ कडपे 7. श्री. गाडगे महाराज गौरवग्रंथ संपा. प्रा. रा. तु. भगत 8. ग्रामगीता - राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज 9. संत पंत संत - श्री. म. माटे

41. संत तुकारामांच्या अमंगीची वर्तमानातील उपयोगिता

- प्रा. लक्ष्मी नरहरी पवार

शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे महाविद्यालय, मिरज.

भागवत धर्माचा कळस होण्याचे भाग्य ज्या तुकोबांना लाभले त्या संत तुकारामांनी मानवी जीवनासाठीच नव्हे तर संपूर्ण चराचरासाठी उपयुक्त होईल असे अखंड ज्ञान आपल्या अमंगीतून समस्त सृष्टीला बहाल केले आहे. ही जीवनानुभवाची गाथा एकट्या तुकारामांची न राहता ती समस्त सृष्टीतील जीवांचा जीवनानुभव व्यक्त करते. हा जीवनानुभव व विचार केवळ मर्यादीत कालखंडापुरता न राहता तो येणा-या कालखंडात प्रत्येक मानवासाठी उपयोगी ठरणारा आहे. अज्ञानरुपी अंधकारात जन्म घेतलेल्या पण कर्म आणि कुटुंबी यांच्या सामर्थ्यावर भोवणाऱ्या बाट्यात करणा-या मानवाची प्रवृत्ती कायम चंचल राहिली आहे. या चंचल प्रवृत्तीला धोपवून जीवनाचे वास्तव मांडणारी, अध्यात्म आणि समाजजीवन यांच्या सुरेत संगमातून जीवनाची भवसागराचा किनाचा रेखांशगरी तुकोबांची अमंगीची मनुष्याला स्थिरत्व बहाल करते आणि झुथूनच तटस्थ नजरेतून विश्व न्याहाळणारी मानवी विचारधारा कर्मप्रवृत्त होऊन विकासाप्रत बाट्यात करू लागते. तुकारामांप्रमाणे इतर संतही मानवाच्या उत्थानासाठी प्रयत्नशील होते. शकलियुगात जे घडेल ते मागील संतानी सांगितले होते. कलियुगात लोक आचारप्रष्ट होतील व पुण्य क्षीण होऊन पाप बलिष्ठ होईल. वर्षवर्म कोणी न घरी विटाळघालिती गोंधळ एक ठायी, वेदांचे पातक महत्तेवन करितील ही भविष्यवाणी खरी झालेली तुकोबा पाहात होते (4) आणि याच कारणांमुळे तुकारामांनी काळाची गरज लक्षात घेऊन आपली विचारधारा व अनुभव समाजासोपे वृत्तीने, नीति आणि भक्तीच्या स्वरूपाने मांडले आहेत.

तुकारामकालीन समाजात अज्ञान, अंधश्रद्धा याचबरोबर अनेक देवीदेवतांचे प्रबल्य माजलेले होते. कर्मकांडाला उद्योग आले होते. भोदू साधूंचा सुळमुळाट झाला होता अशा अवस्थेत संत तुकारामांनी भक्तीच्या माध्यमातून समाजाला जागृत करण्याचा प्रयत्न केला. शमगवे तरी श्वान सहज वेष्ट त्याचा, तेथे अनुभवाचा काय पंथ (1) यांसाख्या अमंगीतून दामिक साधूवर प्रखर टीका केली. गाठव शृंगारिले कोडे, काही केल्या नव्हे घोडे यातून बहिरंगापेक्षा अंतरंगीचे महत्त्व स्पष्ट केले आहे. ज्यांच्या ठायी खरी भक्ती आहे त्याला खोटेपणाची गरज भासत नाही म्हणूनच ते म्हणतात, रताविवाचे नाणे न घले ख-या मोले, खरी हिंडविले देशोदेशी (1) जीवनातील दिखारूपणा, बहयदोंग, भोदू साधू याविषयी तुकारामांची वाणी प्रखर बनते. हे सत्य असले तरी

CH-06. Synthesis and Structural Studies of Lanthanum Doped Barium Titanate for Microwave Applications

Milind M. Sutar^{a*}, Dhiraj Y. Bhosale^a, Heramb P. Gaikwad^a and N.T. Padal^b

^aShikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe College, Miraj, Dist. Sangli-416410

^bWillingdon College, Sangli-416415

* Corresponding author Email: smilind20066@gmail.com

Abstract:

BaTiO₃ is the most widely used ferroelectric material, and even six decade after its discovery, it is the most important multilayer ceramic dielectric. The objective of this work is to achieve the combined effect of displacer and very high impedance material for microwave applications we opted to synthesize and investigate the BaLa₂Ti₃O₁₀ (BLT) composition.

As the method of synthesis plays an important role in its properties. The BLT is synthesized by hydroxide Co-precipitation method. Structural parameter for samples proves that the material is of single phase and tetragonal in structure. The dielectric measurements were performed on BLT ceramic in the temperature region of 30-250° C (i.e. up to transition temperature). This variation shows that the transition temperature remains same but improvement in the dielectric constant suggests that the material could be used for the microwave application. Variation of Impedance and Dielectric Constant with frequency (Z''/ϵ_r versus frequency) shows a relaxation effects. However, the relaxation effects are seen in temperature dependent respond functions (Z''/ϵ_r versus temperature), which are important, sometimes, compared to frequency respond functions Practically material shows very high DC electrical resistance and vacancy mechanism dominates at higher temperature, like other ferroelectric ceramics.

Keywords: BLT Ceramics; dielectrics; Ferroelectrics; Microwave application etc.

1. Introduction:

Ferroelectric Ceramics are widely used as Capacitors, Transducers, probe materials etc. like there are dozen electro-ceramic components in use. The subject of structural and dielectric properties of modified BaTiO₃ for microwave applications has held a high level of interest both scientifically and technologically from last five years. Near by all basic dielectric materials of modern technology are the composites of BaTiO₃. Hence in the microwave frequency range it is very useful material. So the study and understanding of microwave properties of modified BaTiO₃ for microwave applications and study of their perfections are be important aspect of science of dielectrics material. In present

Economic Aspects in Tourism

Mrs. Swati P. Hule

Asst. Prof.

Shikshan Maharshi Dr. Bapuji

Salunkhe Mahavidyalaya, Miraj.

Affiliated to Shivaji University, Kolhapur

Mrs. Shruti S. Parchure

Asst. Prof.

Shikshan Maharshi Dr. Bapuji

Salunkhe Mahavidyalaya, Miraj.

Affiliated to Shivaji University, Kolhapur

1) Introduction :-

In his first address speech Hon. Prime Minister Shri. Narendra Modi said that 4 (four) 'T's are gears of economic development of any country. These 4Ts denote Trade, Transport, Tourism and Technology. It includes both service sector and industrial sector which are basic needs for economic development. Hence it thought to realize the role of tourism in economic development of country. This paper / article proposed to explain the economic aspects of tourism leading to economic development.

In 1991 India had accepted New Economic Policy. It was based on liberalisation Privatisation and globalization. Not only India but almost all countries including some communist countries had agreed with these basic principles. So that economic scenario of world was changed completely India was not exception to this. This changed economic policy was boost to tourism sector as a major player in economic development. Therefore it is need to time to know too much about tourism, its economic aspect and its contribution to economic development of country. Hence this subject is chosen for study.

2) Definition :-

Tourism denotes the temporary, short term movement of people to destination outside the place where they normally live & work their activities during their stay at these destinations.

Tourism is an activity involving a complex mixture of material and psychological elements. The material one are accommodations the attractions and entertainment available. The psychological factors include a wide spectrum of attitude and expectations.

3) Hypothesis :-

Only one hypothesis is that Tourism enriches economic development in various ways such as

- Employment generation.
- Support to transport trade marketing.
- Hotel and catering services.
- Source of foreign Exchange.

4) Objectives :-

Being research article, this paper is based on two objectives only such as -

- To know the concept of Tourism as a service sector its history and present position in India.
- To find out relationship between tourism and other economic sectors.

As this paper is very general so it doesn't require application of research methodology larger expect. But it is presented in the form of research article. It was proposed that such to presentation would motivate and provide new direction to researcher interested in this field.

5) Research Methodology :-

A) Primary Data.

B) Secondary Data.

To satisfy the objectives of the study, considered it is a general study of Tourism, so particular or specific city or region not considered. In other sense it is a wider scope of study.

The study is based on especially on secondary data moreover the primary data collected from tourist, Yatra Co, Hotel owners as well as our personal experience. They are selected by simple Random Sampling method on the spot and interview.

जागतिकीकरण आणि विवाहाचे नवे आयाम : एक समकालीन सामाजिक प्रश्न

प्रा. सौ. रजनी अरुण कारदगे
समाजशास्त्र विभाग,
कमला कॉलेज, कोल्हापूर

• प्रस्तावना

विवाहसंस्था ही मानव निर्मित प्राचीन अशी सामाजिक संस्था असून तिचे स्वरूप वैश्विक आहे. प्राचीन काळापासून समाजसातत्य राखण्याबरोबरच सामाजिक संतुलन ठेवणे विवाहसंस्थेला शक्य झाले आहे. जागतिकीकरणाच्या या आजच्या युगात समाज अधिक गतिमान बनला असून त्याचे स्वरूप विशाल व गुंतागुंतीचे बनले आहे. त्याबरोबरच जगभरातील संस्कृतीची ओळख आज भारतीय समाजाला होऊ लागली आहे. जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेमध्ये पश्चात्य संस्कृतीचा प्रभाव विवाहसंस्था, कुटुंबसंस्था या सामाजिक संस्थांवर पडत असल्याचे सध्या दिसून येत आहे. प्राचीन काळापासून समाजात सामाजिक स्थैर्य निर्माण करणारी पारंपारिक विवाहाची नियमने सध्या बदलून विवाहाचे नव-नवे आयाम आज समाजात निर्माण होताना दिसून येत आहेत. आंतरजातीय विवाहांचे प्रमाण सध्या वाढत आहे. ही बाब जातीव्यवस्थेच्या पारंपारिक, अन्यायकारक, चौकटीला भेदणारी आहे. परंतु या चांगल्या परिवर्तनाबरोबरच लिंक इन रिलेशनशिप, वाढते घटस्फोट, वाढती भग्न कुटुंबे, सारोगसी (पर्यायी मातृत्व), समलिंगी व्यक्तींचे विवाह, त्यांचे कौटुंबिक अधिकार यासारखे विवाहाचे नव आयाम अनेक नैतिक-अनैतिक व्याख्यांना आव्हान देणारे आहेत. सध्या होत असलेली ही नवपरिवर्तने पारंपारिक विवाहसंस्थेला खऱ्या अर्थाने बळ देणारी ठरू शकतील का? पारंपारिक विवाहसंस्थेचे बदलते स्वरूप आणि विवाहाचे नवीन आयाम यांचा स्विकार करत असताना जुनी मानसिकता बदलणे आवश्यक आहे. जागतिकीकरणाच्या या युगातील विवाहाचे नवे आयाम पारंपारिक विवाहसंस्थेपुढील आव्हान असून अनेक प्रश्न निर्माण करणारे आहेत. सध्या विवाहसंस्थेतील होणाऱ्या बऱ्या-वाईट बदलांमुळे ती भविष्यात कशी असेल? बदलत्या परिस्थितीशी समायोजन साधण्यासाठी समाजाला विवाहाच्या बदलत्या आयामांबाबत माहिती होणे आवश्यक ठरते.

• शब्दकोश - जागतिकीकरण, पश्चात्य शिक्षण, विवाहाचे नवे आयाम - लिंक इन रिलेशनशिप.

• उद्दिष्ट्ये - 1. सध्याकालीन विवाहसंस्थेवरील जागतिकीकरणाचा प्रभाव समजून घेणे

• अभ्यासपध्दती - प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधकाने वर्णनात्मक अभ्यास पध्दतीचा वापर केला आहे. तसेच माहिती मिळविण्यासाठी दुय्यम माहिती स्रोतांचा उपयोग करण्यात

आयोजक	श्री राष्ट्र प्रवासी विद्या संस्थान, श्री महाती संजवती महाविद्यालय, वसना चौक, कोल्हापूर	ISSN 2349-838x Impact Factor 3.925
-------	--	---------------------------------------

**सद्यःकालीन सामाजिक संदर्भातील स्त्रीवादी वैचारिक साहित्याची
प्रस्तुत : एक समाजशास्त्रीय अभ्यास**

प्रा. रवनी अरुण कारदगे

डॉ. मधिरुद्र सखत

सहायक प्राध्यापक, समाजशास्त्र विभाग, श्री महाती
संजवती महाविद्यालय, कोल्हापूर

विभाग प्रमुख व सहयोगी प्राध्यापक, पद्मनाभ रामचंद्र
अण्णास महाविद्यालय, उदबल

सारांश

समाजाचे परमपुरुष, मुलभूत घटक म्हणजे स्त्री-पुरुष होय. भारतीय समाज हा पुरुष प्रधान असल्याने शिवांगी समाजात मिळणारे स्थान हे दुय्यम स्वस्थानाचे असल्याचे दिसून येते. पुरुष प्रधानतेमुळे शिवांगी पुरुषांला सामाजिक स्थान दिले जात नाही. समाजाचा शिवांगी पुरुषांला दृष्टीकोन सेतुचित असल्याची अडथळीत चित्र आहे. त्यामुळे भारतीय समाजाच्या सर्वांगीण प्रक्रियेमध्ये अनेक अडथळे निर्माण झाल्याचे दिसून येतात.

आजच्या जागतिकीकरणाने, औद्योगिकीकरणाने बाळात मुळा पिटीमधील शिवांगी स्त्री पुरुषांच्या स्त्रीकोण सामाजिक स्थान मिळत असते तरी स्त्रुष्ट, जात, वर्गात, धर्म इ. क्षेत्रातील त्यांच्या योगदानामध्ये विवेक होत आहे. भारतीय शिवांगी स्त्रुष्टातील रचनेच्याने निहाळत शिवांगी आत्मज्ञान-मिथिला या माध्यमातून आज स्त्रीचे वेगळे आणि घट्टी हिंसा, हुंडाकळी, नलाकता शाराश्रया समस्या आधुनिक युगातील शिवांगी स्त्री उभा आहे. स्वातंत्र्यपूर्व आणि स्वातंत्र्योत्तर काळातील शिवांगी समाजाच्या समस्या, त्यांचे प्रश्न प्रश्नांचे अध्ययन अनेक स्त्रीवादी अभ्यासकांनी केलेले आहे. आधुनिक युगातील स्वातंत्र्य, समता, बंधुता, लोकशाही यासारख्या शब्दांचा अर्थ भारतीय शिवांगी प्रश्न समस्याची लावण्याचा प्रयत्न परंपरेच्या स्वातंत्र्यपूर्व काळातील स्त्री अभ्यासक तटमाई शिंदे यांनी आपल्या लेखनात सध्यातील सामाजिक संदर्भातील शिवांगी समस्या "स्त्री-पुरुष तुलना (१९८२)" या लेखनातून समाजाचे मांडल्या.

तटमाई शिंदे -लिखित स्त्री-पुरुष तुलना संपा. विकास शिंदे आणि स्वातंत्र्योत्तर काळातील स्त्री अभ्यासक विदुश भागवत 'स्त्री-प्रश्नांची वाटचाल' या अभ्यासपूर्ण वैचारिक साहित्याची आजच्या सामाजिक संदर्भातील उपयुक्तता प्रस्तुत पाहणे आज महत्त्वपूर्ण ठरते.

शब्दकोश - स्त्रीवादी चळवळ, शिवांगी स्त्रुष्ट, स्त्री-पुरुष असमानता.

उद्दिष्टे -

- १) तटमाई शिंदे लिखित 'स्त्री-पुरुष तुलना' विषय लेखनातून त्यांच्या वैचारिक साहित्याची आजच्या संदर्भातील प्रस्तुत पाहणे.
- २) विदुश भागवत यांच्या स्त्री प्रश्नांची वाटचाल या साहित्य लेखनामधून भारतीय स्त्री चळवळीचे वेगवेगळे टप्पे चाब्यासत आढावा घेणे महाराष्ट्रातील समाजातील स्त्री चळवळीचा इतिहास समजून घेणे.

अभ्यास पद्धती -

प्रस्तुत विषय लेखनासाठी दुय्यम साधन सांगण्याचा जाण करण्यात आला आहे.

स्वातंत्र्यपूर्व काळातील स्त्रीवादी अभ्यासक तटमाई शिंदे

आपल्या भारतीय समाजात स्वातंत्र्यपूर्व काळातील शिवांगी अनेक अनेक भारतीय स्त्री पुरुषांच्या स्त्रीकोण जीवन जगणे लागत आहे. तटमाई शिंदे यांनी स्त्री-पुरुष तुलना (१९८२) या त्यांच्या विषय लेखनामधून शिवांगी जीवनात असणाऱ्या अनेक समस्या मांडलेल्या आहेत. स्वातंत्र्यपूर्व काळात स्त्री शिक्षणाला मंदी, शिवांगी शिवांगी विरोध

समाजाशास्त्रीय अभ्यासातील नव प्रवाह समलिंगी संबंधातील रिवांकाडे पाहण्याचा समाजाचा दृष्टीकोन : एक आढावा

प्रा. रजनी कारदगे

कमला कॉलेज, कोल्हापूर

जी १ पूर्वाधार पिढीत असलेला समाजपटक त्रिधाच्या प्रस्तांनी सर्वां आज अनेक अंगांनी व अनेक माध्यमातून ही आहे. सर्व क्षेत्रांमध्ये समान संधी, समान-वेतन, समान स्थान अशी प्रक्रिया असून त्यास कायद्याची साधरी मिळते आहे. या सर्व बदलामुळेच रिवांका आधुनिकताची पुरुषाची सत्ता आज इतक्याच झाली आहे, आज वैश्वीकरणाच्या प्रक्रियेमध्ये जगभराच्या सांस्कृतीची सर्गितळ झाल्यामुळे नव-नव्या सांस्कृतिक, नैतिक प्रस्तांना, संबंधांना चांग-वेळ लागली आहे.

आपल्या समाजामध्ये बेकारी, रोगाई, धर्मविद्धे, स्त्री व सहान मुलांचे होणारे-शोषण, रीतीरिवाजांनी निर्माण केलेली दुःख असे कितीतरी सामाजिक प्रश्न आपल्याला भेटतात असतात आणि या सर्व दुःखांचे निर्मुलन होऊन एक दुःखनिरोधक असा समाज अस्तित्वात याक यादाडी सारे विचारवत, समाजसुधारक नेहमीच घडपडत असतात ही सगळी दुःखे माणसाच्या परिघाची असून माणसाच्या या-या-त्या स्वात त्याला नित्य भेटवण्याच्या समस्या आहेत. समाजवित्तीच्या चौकटीत जे समस्या सोडवण्याचा अविकल प्रयत्न चालू असतो. रिवांका 'ही ते व्हाती' हा प्रवाह खूप खडतर आहे. त्याच्या स्वतंत्र इच्छा- आकांक्षांच्या पुढीसाठी त्यांना खूप मानहानी सहन करावी लागते. या मानहानीला विरिध आलोचना, चारित्र्य हननाला सामोरे यात सामोरी उभे राहण्यासाठी रिवांका घडपडत असतात. त्यासाठीचे त्यांचे जगणे लसवून, त्यांचे समाजमान्य चौकट समवून घेऊन त्यातून त्या चाट मिळवण्याचा प्रयत्न करत असतात.

पण या जमान्या आशा नैतिक चौकटीच्या पलिकडे असे काही प्रश्न उभे असतात जे समाजाने कल्पनेतही गृहित धरलेले नसतात. समलिंगी संबंधामध्ये राहणाऱ्या सौमंत्रा हा जसाच एक प्रश्न! जो समाजाच्या आरभापासून अस्तित्वात आहे पण आजपर्यंत त्याच्याकडे प्रश्न म्हणून समस्या म्हणून पाहिले गेले नव्हते. समलिंगी संबंध हे जगात सर्वत्र आढळणारे सत्य आहे या संबंधाकडे भौकलेप्याने पाहण्याचे, त्याला मान्यता देण्याचे परिश्रम काळापर्यंत जगाकडे वळते पण 'महागुरू डॉम्स' एप्रिल २००३ आणि जूली २००३ मध्ये अनुक्रमे प्रसिध्द झालेला व ब्रिटनमध्ये 'सर्जिकी विवाहाला मान्यता' हा लेख आणि टोर्ण्टो मधील समलिंगी विवाह सोडवण्याची प्रसिध्द झालेली क्षणचिने याकडे पाहतांना लक्षात येते की आज समलिंगी संबंधाकडे चघण्याचा समाजाचा दृष्टिकोन बदलत चालला आहे हा खर.

प्रस्तुत २ परिचिनेभामध्ये सहाय्यतान 'समलिंगी संबंधातील रिवांकाडे पाहण्याचा समाजाचा दृष्टीकोन : एक आढावा' हा विषय निवडला आहे.

• उद्दिष्टे -

प्रस्तुत २ परिचिनेभामध्ये सहाय्यतान खालील उद्दिष्टे साधू करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

१. समलिंगी संबंध (रीतीरिवांका) ही संघटनेच्या समजातून येणे
२. समलिंगी संबंधातील रिवांकाडे पाहण्याच्या समाजाच्या दृष्टीकोनाचा अभ्यास करणे.

महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ
'बालभारती', सेनापती बापट मार्ग, पुणे-४११००४.

फोन : ०२०-२३६३९४६५/६६/६७/६८

फॅक्स क्र : ०२०-२५६५६०४६

क्रमांक : ह/भाषा-भाषेतर/३६२०

दिनांक : १५/१२/२०

प्रति,

श्री. मी. नि. द. कुलकर्णी
अभिजाती आर्य
अपाईमेट वींग १८/१२
विश्वामखर्बा आंगण.

महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळाच्या इराडी वाडीची
सोर्सिटीच्या सन्मिती/अभ्यासगट यावर आपण वरनातना या नात्याने
कार्यरत राहून मंडळाच्या कामात बहुमोल असे योगदान दिले आहे. आता मंडळाच्या प्रचलित विषय
समित्या व अभ्यासगट वरखास्त करण्यात येत असून पाठ्यपुस्तक निर्मितीच्या अनुषंगाने करावयाच्या
नवीन पाठ्यपुस्तकांचे लेखन, संपादन, समीक्षण, प्रशिक्षण इत्यादी विविध कामात मंडळाला आपण जे
बहुमोल सहकार्य दिले त्याबद्दल मंडळ आपले आभारी आहे.

यापुढेही आपले सहकार्य लाभेल अशी अपेक्षा आहे.

(दिनकर पाटील)

संचालक,

महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व
अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे ४

SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR

National Conference

ON

National Education Policy: 2020 and Persons with Disabilities in Higher Education

24th & 25th November, 2022

Organized by

**Department of Sociology,
UGC-Scheme for Persons with Disabilities,
Centre for Study of Social Exclusion and Inclusive Policies
and
Internal Quality Assurance Cell**

ABOUT SHIVAJI UNIVERSITY:

One of the prominent Universities in the state of Maharashtra, the Shivaji University was established in 1962. At present the University is home to 43 departments with a sprawling campus of 640 acres. The University is named after the Great Maratha Warrior and Founder of the Maratha Empire, Shri Chhatrapati Shivaji. On 18th November, 1962 world renowned educationist Dr. Sarvepalli Radhakrishnan, then President of India inaugurated the University.

The University started functioning with 34 affiliated colleges and about 14000 students and 5 post-graduate Departments on its campus. Today, the number of affiliated colleges is 293 and 43 post-graduate Departments on the campus with total student strength about 2.50 lakh. The University imparts education in four major faculties: the Humanities, Science & Technology, Commerce and Management and Interdisciplinary studies. Shivaji University is committed to provide the barrier free learning environment to persons with disabilities. Shivaji University has been re-accredited by National Assessment and Accreditation Council (NAAC) "A++" Grade with (CGPA-3.52) (2021) and ISO 9001-2015 Certified University. It also stood in QS World University Ranking 2023 at the rank of 501-550 and 131st rank in the Southern Asia Ranking.

ABOUT DEPARTMENT OF SOCIOLOGY

The Department of Sociology was established in the Shivaji University, Kolhapur during the academic year 1970-71. It offers M. A. and Ph. D. courses. Right from the establishment of the department, it is actively engaged in organizing state, national and International level seminars and conferences on various themes. With due recognition of the earlier achievements, UGC, in 1994, recognized this Department as a resource centre for Sociology of Environment subject. The Department has been identified by the UGC Under UGC-SAP-DRS-Phase-I with the thrust area of Sociology of Development and Environment in the

A SOCIOLOGICAL PERSPECTIVES ON UNDERSTANDING DISABILITIES

IN PUBLIC SPACES

Dr. Sanjay S. Kamble

Department of Sociology

S. M. D. Bapuji Sahakar College Miraj

Email: sociology.sanjayskamble@gmail.com

Abstract

The present paper is mainly focused on understanding the disability as social inequality in sociology of disabilities studies. The aim of this paper is on the sociological conceptual discourse of disability as social practices level. It is mainly concerned with the theoretical perspective of sociological understanding on disability models as knowledge building in current relevance. Sociologists have been writing on this issue for some time and explaining about practices of disability as social inequality. The paper deals with how sociologists understand disability as social inequality and its current relevance new economic political practice. How have sociologists understood the disability as social inequality in critical traditional discourse? By analyzing the new politics of language the present processes of social inequality and it has been undertaken in this paper. The purpose is to understand the sociological perspectives on disability and social inequality for restructuring the social structure in different contexts. In this article stress is on the evolution of sociological perspectives on disability experience and reality, by assessing the various organizations as well as individual attempts towards capability on the part of new economic literature and the attempts to forge independent identities to challenge discrimination based in the public sphere. Historical evidence gives proof related to the changing human relation with the changes in socio-economic and cultural system. Sociologists have identified different models of disability as social inequality in ways structural functional approaches, conflicts approaches, symbolic interactionism, intervention theory, feminist and so on. In this research paper the sociological perspectives and articulation of disability and social inequality of knowledge construction are studied in public space.

This study is based on analysis of literature written by sociological perspective coupled with empirical observation and discourse analysis. The researcher argue sociological perspectives have constructed, re-framed and represented a disabilities consciousness in broader areas of their public spaces.

[Key Words: disabilities, Social inequality, Capacity, restructuring, exploitation, Humiliation, identity]

EMPLOYMENT PROBLEMS OF DISABILITIES

Dr. Santosh Raghunath Koli

Asst. Professor

Dr. Babasaheb Ambedkar Maharashtra Mahavidyalaya, Peth-Vadgaon

email id- kolisantosh@gmail.com

Abstract

It is difficult to get accurate information on how many disabled people there are in the world right now, but it is even more difficult to get information about how their daily lives are going. All the disabled in the world today face almost the same situation. Disabilities found in European countries also have to face many problems in society in the world. These mainly include their education, travel and most importantly employment. In a developing country like India, this situation is very serious. In India, disabled people have to depend on others for many of their daily activities. So we get to see the talk of making them independent only on paper. Lack of equal opportunity is also seen in employment. As per the Act, the posts for disabled persons, the process of allocating them to the right person in time, the right infrastructure at the place must be accessible to the person with disabilities.

I.N. According to the statistics of India almost 90% of disabled people are unemployed. Although there is a provision of equal opportunity for all in the constitution, it is seen to be lacking in all areas regarding the disabled. A disabled person faces many problems while getting education. At the same time, they face many problems while getting employment. First of all, they face difficulties in doing hard work and since the number of office workers in India is very low, disabled people do not get employment. If he gets employment on his merits, he faces the problem of commuting to the workplace. It is not easy to travel by public transport i.e. bus, train. Private vehicles are not affordable. Then there are difficulties in going to the building of the workplace. If the building is big and there is no facility of ramp or lift, it is impossible to go. Even if you seek help from someone, it is difficult to get it every day. A

हिंदू स्त्रियांचे वैवाहिक हक्क आणि न्याय

प्रा. रश्मी कारपरी
सहायक प्राध्यापक
समाजशास्त्र विभाग
कमला कॉलेज, वी. सांगूर

प्रस्तावना

'विवाह' ही एक प्राचीन अशी सामाजिक संस्था आहे. तिची निर्मिती सात्वताने जैली असून मानवी समाजाप्रमाणे ती हळूहळू जपकात झाली. विवाहसंस्थेत मुलत लैंगिक संघर्षाचा बळ, अद्वैतपणे विवाह प्रथा, कुलधर्मिणा विवाह प्रथा या प्रकारची स्थिती होती आणि अजूनही पुरु-पत्नी-पानी विवाह प्रथा रूढ झाली. ज्या अनुषंगाने वैदिक काळापासून विवाहाच्या वैवाहिक हक्कांमध्ये अनेक विवाहांमध्ये आली आहेत. आधुनिक संमान हा अधिक व्यापक आणि गुंतगुंतोता असून विवाहाच्यावेळेचे स्वरूप सामाजिक आहे. प्रस्तुत शोधनिबंधात वैदिक काळखंडापासून ते स्वातंत्र्योत्तर काळखंडापर्यंत हिंदू स्त्रियांच्या वैवाहिक हक्क आणि न्याय याबाबतचा आढावा घेण्याचा संशोधकाने प्रयत्न केला असून आधुनिक काळातील स्त्रियांचा स्वतंत्र वैवाहिक हक्काबाबतची जाणीव जागी करणारी प्रस्तुत विवाहाची विषय तःसोपकारी केलेली आहे.

साम्यकोश - विवाह, स्त्रियांचे, वैवाहिक हक्क, न्याय

उद्दिष्ट्ये - १. वैदिक काळखंड ते स्वातंत्र्योत्तर काळखंडापर्यंत हिंदू स्त्रियांचे वैवाहिक हक्क आणि न्याय याबाबतचा आढावा घेणे.

अभ्यास पद्धती

प्रस्तुत विषय लेखनात्मकरीत दुय्यम नाचन सामाजिक जाण करण्यात आला आहे.

प्राचीन वेदकाळातील हिंदू स्त्रियांचे वैवाहिक हक्क

वेदकाळात स्त्री-पुरुष दर्जा समान होता. वेदकाळातील विवाहाचा हा निवडीतच स्वतंत्रपणे होणे वेदकाळात आंतरजातीय आणि आंतरधर्मीय विवाहाचा बंधन नव्हते. विवाहा-विवाहाच्या पुनर्विवाहाला याच समजले जात नव्हते. वेदकाळातील स्त्रियांना विवाहासाठी पराची विषय स्वमुखातूनच वतण्याबाबतचे बंधन नव्हत्याने हीन कुळातील स्त्री-पुरुषांचे विवाह ब्राह्मण कुळात आणि क्षत्रिय कुळातील स्त्री-पुरुषांचे विवाह ब्राह्मण कुळात होता होते. पर निवडण्यासाठी स्वयंवराचे आयोजन होते जात असे. विवाहपूर्व प्रेमास प्रतिष्ठा असून विवाहबाह्य संस्थांनु जन्मास वेग-या सत्तातील जनीरत विवाह हीन समजले जात नसे.

विवाहासाठी विवाह बंधनकारक समजला जात नसे. वारी, तारी, सचर-राणे, अश्वविद्विती, सुलभा इ. विवाहा जन्मपर अविविवाहीत असल्याची उदा. साकारातील समाजात पहायला मिळतात.

प्राचीन आक्रमणातूनही प्रस्तुत परिस्थितीमध्ये बदल झाल्या पाश्चिमी राष्ट्रांप्रमाणे स्त्रियांतील अत्याचार काढले. स्त्रियांचा वाईट जगतपासून बाबतविवाहाच्या विवाहातून बलात्कार आणि पक्ष या कुप्रथा अस्तित्वात आल्या. स्त्रियांच्या तावतण्यावर अदी वैदक जमली आणि स्त्री परावलनी बनली. स्त्रियांसाठी विवाह बंधनकारक मानला गेला. पत्नीव्रता धर्माचे पालन पत्नीच्या मृत्युनंतरही त्याच्या पत्नीकडून कावे यासाठी सतीप्रथाचा पुरस्कार करण्यात येऊ लागला. स्त्रियांचा विवाहातून विवाहाच्या संपत्तीवरील हक्क आणि विवाहांतर पत्नीच्या संपत्तीवरील हक्क नाकारण्यात आला. विवाहाप्रसंगी स्त्रीला दिव्या ज्येष्ठ-या धर्मातून टुंडा प्रथा समाजात रूढ झाली.

ब्रिटीश काळातील स्त्रियांचे वैवाहिक हक्क

प्रस्तुत काळखंडात विधमविवाह, जातकुमारी विवाह इ.चा प्रचलित होती. विवाहाचे बंधन पुरत विवाहासाठीच आहे. त्यामुळे पुढीचे विवाह त्यांच्या घराब्या-नाक्या वारीत झाले जात परी निधनानंतरही पत्नीव्रता धर्माचे पालन करणाऱ्या प्रवेतून सती रूढ झाली होती. (व.स. राजकीय काळ हा परिवर्तनाचा काळखंड म्हणून जोडण्यात आले. ब्रिटीश काळात ब्रिटीशांकडून प्रथा करण्यात आलेल्या 'स्वतंत्रीत कायद्यात' विवाह, धरमपेट, कायदा हक्क, अत्याचिवाह इ. या संस्थांचे होते.

समलैंगिक विवाह व्यवस्था आणि चातन्य : समकालीन समस्या

प्रा. रश्मी अरुण कावडे

श्री. सहजी चतुर्पती महाविद्यालय, कोल्हापूर.

प्रस्ताविका :

आपल्या समाजातमध्ये विवाहसंस्थेत स्त्री-पुरुष विषमता विवेक विवाह, घटस्रोत, पुनर्विवाह, विवाहबाह्य संबंध अशा अनेक प्रसंगांना समाजमान्य नैतिक चौकटीतील म्हणून ओळखले जाते. कारण विवाहसंस्थेत स्त्री-पुरुष या भिन्नलिंगी व्यक्तींचे सहजीवन व त्यामधून निर्माण होणाऱ्या या समस्या असतात. तर समलैंगिकता हा समाजमान्य अनैतिक चौकटीपलिकडचा प्रश्न कारण समलिंगी संबंधांमध्ये स्त्रीने दुसऱ्या स्त्रीची व पुरुषाने दुसऱ्या पुरुषाचीच निव्वड लैंगिक सहजीवनासाठी केलेली असते. स्त्री-पुरुष भिन्नलिंगी संबंध हे योग्य नैतिक तर स्त्री-स्त्री, पुरुष-पुरुष हे समलिंगी संबंध असोय, अनैतिक असा समज समाजात प्राचीन काळापासून रूढ झालेला आहे. परंतु समलिंगी संबंध जगातील प्रत्येक देशात आढळून येतात. कालपर्यंत या संबंधाकडे पाहण्याचे पारंपारिक अर्थाने अत्यल्प समाजातच नव्हते. कारण समाजाच्या दृष्टिकोनातून समलिंगी संबंध म्हणजे स्वेच्छानुराग, मानसिक आजार आहे असा चुकीचा समज होता. त्यामुळे समलिंगी संबंधातील स्त्री-पुरुषांना प्राचीन काळापासून शिक्षा आणि समाजनिंदित सामोरे जावे लागत आहे. मनुस्मृतीच्या काळापासून समलिंगी संबंधातील व्यक्तींना जातीबाहेर पाळवणे, आर्थिक दंड, खावण्याचे फटके मारणे, केसवरान करणे समलिंगी संबंधातील व्यक्तींची बरेच कायणे, ग्राह्यवाचक विड वाडणे इ. शिक्षा केल्या जात असत.

आजच्या आधुनिक समाजातही समलिंगी व्यक्तींकडे समाज दुर्भिक्षित नजरेने पाहतात. समलिंगी व्यक्तींना देणाऱ्या अडचणी, त्यांची दुःखे यांच्याकडे वेवळ लैंगिकतेच्या दृष्टिकोनातून पाहिले जाते. समाजमान्य अशा नैतिक चौकटीच्या पलिकडचा हा समलिंगी संबंधाचा प्रश्न जो जगाच्या आरंभापासून अस्तित्वात आहे याकडे बोकळेपणाने पाहण्याची त्यांना सामाजिक मान्यता देण्याची गरज आज निर्माण होत आहे. यासाठी कायद्यात अलिकडे झालेला बदल समाजात रुढण्यासाठी प्रत्येकाला आपली मानसिकता बदलणे गरजेचे आहे. समलैंगिक संबंध ही खासगी बाब आहे. त्यामध्ये प्रथमच हक्काबाबत करू शकत नाही हे जरी योग्य असले तरी विवाह ही बाब वेगळी आहे. विवाहाचा संबंध समाजाशी वेतो. विवाहामुळे समाजसंतुल्य राखले जाते. सामाजिक चारणा, संस्कृती तटन करण्यात येते. परंतु समलैंगिक विवाहामुळे या गोष्टी अडचणीत येऊ शकतात. या अनुषंगाने समलैंगिक विवाह व्यवस्था आणि चातन्य समकालीन समस्या या विषयाची निव्वड करण्यात आली आहे.

उद्दिष्टे - प्रस्तुत शोधनिबंधामध्ये संशोधकाने खालील उद्दिष्टे साध्य करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

- 1) समलैंगिकता ही संकल्पना समजावून घेणे.
- 2) समलिंगी संबंधातील व्यक्तींकडे पाहण्याचा समाजाच्या दृष्टिकोनाचा अभ्यास करणे.

अभ्यास पद्धती :

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी संशोधकाने वर्तमानातच अभ्यासपद्धतीचा वापर केला आहे. तसे संकलनासाठी दुय्यम तथ्यांना आधार घेतलेला आहे. यामध्ये प्रामुख्याने दैनंदिनी, वर्तमानपत्रे, मासिके, संदर्भ ग्रंथ, टी. व्ही. चॅनल, वेबसाईट्स इ. चा वापर करण्यात आलेला आहे.

समलैंगिकता म्हणजे काय :

समलैंगिकता म्हणजे एका स्त्रीने दुसऱ्या स्त्रीशी किंवा एका पुरुषाने दुसऱ्या पुरुषाशी केलेले लैंगिक वर्तन किंवा ठेवलेले लैंगिक संबंध म्हणजे समलैंगिकता होय. समलैंगिकता म्हणजे Same sex relation. समलैंगिकता ही पाश्चात्य लोकसंघातून आली असून नैसर्गिक लैंगिकतेच्या अनेक वैज्ञानिक समलैंगिकता हा एक पैलू आहे. भारतीय समाजात समलैंगिकतेचा इतिहास हा खूप प्राचीन आहे. परंतु प्राचीन काळापासून समलिंगी जीवमपद्धतीचा समाजाने विस्मर केलेला आहे. समलिंगी संबंध ठेवणाऱ्या क्रियांना इंग्रजी भाषेत लेस्बियन आणि पुरुषांना गे असो म्हणतात

शेतकऱ्यांच्या कौटुंबिक समस्या : एक समाजशास्त्रीय आढावा

प्रा. रजनी कारवगे

कमला कॉलेज, कोल्हापूर

मोबा : 98094188359

प्रेषणा

भारतीय समाज हा शेतीप्रधान आणि जातीयव्यवस्था आधारलेला असा समाज आहे. महाराष्ट्रातील जवळजवळ ६५% लोक शेतीवर अवलंबून आहेत. राज्याचे एकूण क्षेत्रफळ ३.०८ लाख चौ.कि.मी. असून त्यापैकी लागवडीखाली आण्यारे क्षेत्र १.७६ लाख चौ.कि.मी. म्हणजेच ४७.४% इतकेच आहे. यावरून असे दिसून येते की, महाराष्ट्रात कृषीलागवडी खालील उमरलेले प्रमाण देशातलीवरील सरासरी प्रमाणापेक्षा अधिक आहे. तरी महाराष्ट्रातील शेती देशातलीवरील शेतीइतकी उत्पादक नाही.

शेतीमालाला योग्य हमी भाव नाही, मोठ्यात चाललेले साखर कारखाने पाण्याचा तुटवडा, मोठ्या विवेका प्रश्न, शेतीमालाच्या विक्रीसाठी बाजारपेठांचा अभाव इ. अनेक समस्यांमुळे भारतीय शेतकऱ्यांची समस्या आज खरोखर चिंता आणि चिंताची बाब बनत आहे. शेतीशी संबंधित असलेल्या या समस्या सामाजिक, आर्थिक आणि कौटुंबिक बाबींची निगदीत आहेत.

शेती व्यवसायाचा आधुनिक समाजशास्त्र असलेल्या भारतीय समाजशास्त्रात शेती-राजकीयामुळे मोठ्या प्रमाणात बदल घडून आलेले आहेत. औद्योगिकरणामुळे आधुनिक ज्ञान, विज्ञान, तंत्रज्ञान-इ. या मोठ्या प्रमाणात प्रसार झाला. याचवेळीच भारतातील समाजजीवनाचा, सामाजिक संस्था, धर्मसंस्था, नातेसंस्था, शिक्षासंस्था, कुटुंबसंस्था इ. तर मोठ्या प्रमाणात परिवर्तन झाला असून त्याचे अत्यंत दृढगामी परिणाम होऊन अनेक सामाजिक, कौटुंबिक प्रश्न निर्माण झाले. या प्रश्नांमधून कौटुंबिक कलत वाढून त्याचा परिणाम आत्महत्यांमध्ये होत आहे. या अनुषंगाने शेतकऱ्यांच्या कौटुंबिक समस्या कोणत्या आहेत? त्याची कारणे कोणती आहेत? या कारणांचा शोध घेण्यासाठी प्रस्तुत विश्वाची संशोधनासाठी विवेक करण्यात आली आहे.

उद्दिष्टे -

प्रस्तुत संशोधनामध्ये संशोधकाने खालील उद्दिष्टे स्पष्ट करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

- १) शेतकऱ्यांच्या कौटुंबिक समस्या जाणून घेणे.
- २) कौटुंबिक समस्यांवरील उपलब्धतेचा आढावा घेणे.

अव्यास पद्धती -

प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधकाने वर्णनात्मक अव्यास पद्धतीचा वापर केला आहे. तथ्यसंकलनासाठी वैयक्तिक धर्तव्यापत्रे, मासिके, संदर्भग्रंथ, पत्रिका, वेबसाईट इ. चा वापर करण्यात आला आहे.

कौटुंबिक समस्यांची संकल्पना -

कौटुंबिक याचा पूर्ण कालावकाश-तणाव, संघर्ष, निराशा, अडथळा निर्माण होण्याची स्थिती म्हणजे कौटुंबिक समस्या होय.

भारतीय शेतकऱ्यांच्या समस्या प्राचीन कालखंडापासून अस्तित्वात आहेत आणि भविष्यकाळातही त्या अस्तित्वात राहणाऱ्या आहेत. शेतकऱ्यांच्या या समस्यांपैकीमागील काळांमध्ये असलेली सामाजिक मानसिकता मागजे उत्तम शेती, मध्यम व्यापार आणि कनिष्ठ शेती अशी असणे अपेक्षित होते. परंतु सध्याच्या युगात उत्तम नोकरी मध्यम व्यापार आणि कनिष्ठ शेती अशी उच्च पद्धतीने वगळता येत नाही. त्यामुळे शेतीचे अवमूल्यन मोठ्या प्रमाणात घडून येऊ लागले आहे. महानुभव शेतकऱ्यांच्या त्या विविध समस्या निर्माण होऊ लागल्या आहेत त्यापैकी कौटुंबिक समस्या या महत्त्वपूर्ण आहेत. त्या पुढीलप्रमाणे -

१) अल्पभूपातकता -

भारतीय शेतकऱ्यांच्या कौटुंबिक समस्यांमध्ये महत्त्वपूर्ण असलेली समस्या म्हणजे अल्पभूपातकता होय. विडीतुसार वरदोई जमीतीच्या घटत्या प्रमाणामुळे भारतीय शेतकरी अल्पभूपातक असलेले आहेत हे दिसून येते.

गौरवारा

आज जागतिकीकरणाच्या युगात काळ बदलत आहे. भारतीय समाजाला नव्या पारंपार्य संस्कृतीची ओळख होत असून भारतीय जीवनपद्धती, आहारपद्धती बदलू लागली आहे. पारंपार्य संस्कृतीचा प्रभाव खाद्यपदार्थ, व्हाद्यसंस्कृतीवर पडू लागला आहे. तसेच पारंपार्य संस्कृतीचे अनुकरण सणावारांमध्ये देखील मोठ्या प्रमाणात केले जाऊ लागले आहे. पारंपार्य संस्कृतीचा आपल्याकडील सणांवरील प्रभाव म्हणून आपल्याकडेही "डे सेलिब्रेशन" पद्धती शब्द लागली आहे. उदा. मदर्स डे, फादर्स डे, व्हेलेन्टाईन डे, बॉकसेट डे, रोज डे या सारखे डे सेलिब्रेशन प्रथांचा स्वीकार केला जात आहे. डे सेलिब्रेशनच्या या नवीन प्रथांमुळे आपल्या भारतीय संस्कृतीची, सण-उत्सवांची ओळख, त्यांचे महत्त्व सध्याच्या युवा पिढीतून कमीकमी होऊ लागली आहे. शहरी संस्कृतीत तर डे सेलिब्रेशनच्या नावाखाली सांस्कृतिक भौलक्षणा जोमाने वाढत आहे. याबाबतची एक दखल म्हणून आजच्या पिढीला महाराष्ट्रातील सण-उत्सव त्यांचे महत्त्व समजावे त्याचबरोबर, सण-उत्सवांचे सांस्कृतिक मुल्य सुद्धा आजच्या युवा पिढीला समजावे. यामधून संस्कृतीचे जतन आणि संवर्धन व्हावे या उद्देशाला अनुसरून प्रस्तुत शोधनिबंधाचे लेखन करण्यात आले आहे. साधारणपणे समाजतील प्रत्येक घटकाला जोडणारा दुआ ही संस्कृती असून येत्या काळात तो अधिक मजबूत करण्याची गरज आहे असेही साज-या केल्या जाणा-या सण-उत्सवांचा मुळ उद्देश बाबुलाच राहतो आणि ते विपरीत पद्धतीने साजरे करण्यात येतात त्यामुळे उत्सवांचे काही अर्थहीन, नवे पायंडे समाजात रुढ होत आहेत. यासाठी भारतीय सण-उत्सवांचा मुळ उद्देश, सणांचे महत्त्व याबाबतची माहिती आजच्या "युव जनरेशन" प्रस्तुत शोधनिबंधातून समोर घेणार आहे.

उद्दिष्टे

- 1) महाराष्ट्रातील प्रमुख सण-उत्सव जाणून घेणे.
- 2) सण-उत्सवांचे पारंपारिक महत्त्व जाणून घेणे.

अभ्यास पद्धती

प्रस्तुत शोधनिबंध लेखनासाठी दुय्यम माहिती संशोधाचा वापर करण्यात आला आहे. यासाठी प्रकाशित लेख, पुस्तके, मासिके इ. दुय्यम माहिती संशोधाचा वापर करण्यात आला आहे.

वास्तविकता भारतीय सण-उत्सवांचे मुख्य भारतीय संस्कृतीमधून जपले जाते. प्रत्येक सणांच्या मागे काहीतरी उद्देश आहे. व्यक्तीचा व्यक्तिमत्त्व विकास, परस्पर सद्भावना वाढविणे, पर्यावरणाचे संरक्षण व्हावे, दैव्य-मत्सराचा निरास होऊन देवीगुणांचा विकास व्हावा या उद्देशाने सण-उत्सव साजरे केले जातात. वर्षभरात येणा-या काही सणांना पौराणिक महत्त्व असते तर काही सणांना ऐतिहासिक महत्त्व असते. अशा या सणांचा मुळ उद्देश आणि त्यांचे पारंपारिक महत्त्व पुढीलप्रमाणे :-

1) गुढीपाडवा

हिंदू पंचांगानुसार चैत्र महिन्यात मराठी वर्षारंभी चा पहिला दिवस वैशुद्ध प्रतिपदा दिवस गुढीपाडवा हा सण साजरा केला जातो. हा दिवस संपूर्ण वर्षभरातील साडेतीन विशेष मुहुर्तांपैकी गुढीपाडवा एक मुहुर्त आहे असे मानण्याची प्रथा जनमानसात आहे. चैत्र महिन्याचे हवामान सुखद असते कारण या दिवसात वरात ऋतुची पाहुण लागलेली असते. प्राचीन काळात श्रीराम चौदा वर्षांचा वनवास संपवून जेव्हा अयोध्येत आले तो हाच दिवस होता.

राष्ट्रीय सेवा योजना : महत्त्व, भूमिका, धोरणे आणि आव्हाने

प्र. डॉ. रजनी कार्दणे

समाजशास्त्र विभाग

कमला कॉलेज, कोल्हापूर

सोपवारा

इ.स. 1947 साली ब्रिटीश राजवटीतून भारत स्वातंत्र्य झाल्या नंतरातच शिक्षणक्षेत्रात एखाद्या स्वच्छ भारत बनविण्यासाठी महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांचा सहभाग, समाजावेगवेगळे कल्प, विद्यार्थ्यांमध्ये सामाजिक जासतबिबेतेने भान आणि सामाजिक समस्यांची जाणीव निर्माण करण्याच्या उद्देशाने राष्ट्रीय सेवा योजना महाविद्यालयीन स्तरातच सुरु करण्यात आली. सामाजिक जाणिलकी, सामाजिक रेषा पुढ करण्याच्या दृष्टीने राष्ट्रीय सेवा योजना महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावतात. भूकंप, महत्पूर वासायच्या त्नातक आपत्तीमध्ये मत्त आणि बधावकार्ये करण्यामध्ये राष्ट्रीय सेवा योजनेचा वाटा अत्यंतच महत्त्वाचा आहे. महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांचा विद्यार्थी त्तून जवताना लोकसेवतेतून शिक्षण आणि शिक्षणातून लोकसेवा करण्यासाठी राष्ट्रीय सेवा योजना सुरु करण्यात आली. प्रस्तुत योजनेचे राष्ट्रीय शिक्षणाच्या दृष्टीने महत्त्व, भूमिका, धोरणे आणि आव्हाने जासतबेने प्रस्तुत सोपवतेने करात टाकण्यात आत आहे.

प्रस्तावना

इ.स. 1947 साली भारत स्वातंत्र्य झाल्या नंतरातच भारतीय समाज समाजतबनविण्यासाठी आणि महाविद्यालयीन शिक्षण समाजाभिमुख कारविण्याच्या उद्देशाने राष्ट्रीय सेवा योजनेची सुरुवात केली जात अली. शिक्षण 1950 साली पहिल्या शिक्षण आयोगाने केली. स्वातंत्र्य भारताचे पहिले पंतप्रधान पंडित जवाहरलाल नेहरू जॉर्जविलेल्म अलेशानुसार व डॉ. सी. डी. देशमुख यांच्या मार्गदर्शनाखाली समिती नेण्यात आली या समितीने विद्यार्थ्यांमध्ये पाठवतेपूर्व सुरुवती राष्ट्रीय सेवा योजना तयार करण्यासाठी प्रा. के. बी. सैद्वेन यांनी अनेक देशवतीत केल्या महाविद्यालयात गुवकासाठी सुरु असलेल्या सुरु जगातेल्या राष्ट्रीय सेवा योजनेचा अन्वय करून भारतात राष्ट्रीय सेवा योजने 1969 राष्ट्रीय महत्त्वा याची सुरुवात जगातवती वर्षी सुरु करण्यात आली. महात्मा गांधीजींनी सेवा हाच धर्म मानला होता. त्यांच्या या विचारचा बरवा पुढे भारतविषयाच्या दृष्टी राष्ट्रीय सेवा योजने महत्त्वपूर्ण आहे. सुरुवातीस या योजनेत 40,000 विद्यार्थी या सहभाग लेवत यामध्ये दिवसेंदिवस वाढ होऊन आज या योजनेत योगदान देणा-या विद्यार्थ्यांची संख्या आठ लाखांवर वरून पोहचलेली आहे.

उद्दिष्टे :

- (1) विद्यार्थी जीवनातून राष्ट्रीय सेवा योजनेचे महत्त्व स्पष्ट करणे.
- (2) राष्ट्रीय सेवा योजनेची भूमिका, धोरणे आणि आव्हाने यांचा अंदाज घेणे.

संशोधन पद्धती

प्रस्तुत सोपवतेनेच लेखकासाठी संशोधकाने वर्तमानतक अन्वयत पद्धतीचा वापर केला आहे.

विद्यार्थी जीवनातून राष्ट्रीय सेवा योजनेचे महत्त्व :

राष्ट्रीय सेवा योजनेचे मुख्य उद्देश लोकसेवतेतून शिक्षण आणि शिक्षणातून लोकसेवा आहे या अंदाजाने वाटणात कल्पणाच्या दृष्टीने जाणीव आणि जातीय सरावर विविध रूपकिते जगात जासतबे जाणीव घेणात महाविद्यालयीन (एतक घेवलेल्या गावात) निरक्षरता निर्मुलत, पाणीपुरवठ्याची कामे आरोव, स्वच्छता, जाणीव घेणातून रस्ते बांधणी इ. प्रकल्प राबविण्यात येतात. तर महत्त्व भागात श्रद्धे सासता, योग्यपद्धी कल्पण, पर्यावरण प्रकल्प असे प्रकल्प राबविण्यात येतात.

लिंगभाव आणि पुरुषसत्ताकता

प्रा. डॉ. रजनी कारदगे

समाजशास्त्र विभाग, कर्नाटक कॉलेज, कोल्हापूर

ई-मेल: rcardage@vsnl.com | rcardage80@gmail.com

सारांश

भारतीय पितृसत्ताक समाजव्यवस्था ही अत्यंत जटिल आणि स्त्री पुरुष पक्षपात कारणी आहे. त्यामुळे महिलांना नेहमीच दुय्यम स्थाने जाते तसेच पाप, अप्रुद्धता, जबाबदारी, या दृष्टिकोनातून पाहिले जाते तसेच स्त्रियांना ही पुरुषांची जबाबदारी असते अशा प्रकारच्या सामाजिक रूढी, परंपरा समाजात रूढ आहेत. या रूढी आणि परंपरा लिंगभाव या संकल्पनांशी संबंधित आहेत ज्यामुळे स्त्रियांच्या पुरुषांच्या बरोबरीने विकासाच्या राशी मिळत नाहीत. किंबहुना त्या अग्रत्यक्षणे नाकारल्या जाऊन ज्यामुळे स्त्रियांच्या सर्वांगीण विकासाचा साध होऊ शकत नाही. आजदेखील पुरुषांचा आणि तिहेरी तत्वाक या सुद्धावरून पितृसत्ताक मानसिकता दिसून येते. प्रस्तुत शोधनिबंधात लिंगभाव या संकल्पनेची पुरुषसत्ताकतेचा संबंध कसा आहे तसेच लिंगभाव संकल्पना रूढी, शोषणामाची कारणात्मिका आणि ती बदलण्याची आवश्यकता याबद्दलचा जाणवोह करणारा आला आहे.

प्रस्तावना

सामाजिकशास्त्र अशी जोडणूक असलेले समाजशास्त्र हे नेहमीच मानवी समाज तसेच मानवी संबंधांचा अभ्यास करते. मानवी संबंध हे वैविध्यपूर्ण असून अतीकडे घामची लिंगभाव विषयक संबंधांचा समावेश होत आहे ही बाब महिला समाजशास्त्रज्ञांच्या दृष्टीने उपयुक्त आहे. निसर्गात अनेक भेदांचे रहस्य सामावलेले आहे. या भेदांपैकी एक प्रमुख भेद लिंगभेद होय. जसे लिंगाच्या अधारे स्त्री पुरुषातील जैविक भेद दर्शविते असात तसे लिंगभाव ही संज्ञा स्त्री पुरुषातील सामाजिक भेद, सत्ता संबंध, सामाजिक अपेक्षा आणि सांस्कृतिक भेद दर्शविते.

संशोधनाची उद्दिष्टे

- लिंगभाव आणि पुरुषसत्ता या संकल्पना स्पष्ट करणे.
- लिंगभाव आणि पुरुषप्रधान मानसिकता यातील संबंध स्पष्ट करणे.
- संशोधनाचे महत्त्व

प्रस्तुत शोधनिबंधाच्या माध्यमातून लिंगभाव आणि पुरुषसत्ताकता यावर प्रकाश टाकण्यात आला आहे. भारतीय सामाजिक व्यवस्थेत रूढ असलेली पुरुषसत्ताकता स्त्रियांच्या दुय्यमत्वासाठी नेहमीच कारणीभूत बनली आहे. याबरोबरच पुरुषप्रधान मानसिकतेला पोषणानेच आहे. या सामाजिक प्रथेचा अनुसरून मुलींच्या जन्मानंतर तिचे सामाजिक भेदभावपूर्ण आणि सद्गुण पध्दतीने होत असल्यामुळे त्यांची जडणघडण सुरूच अशी होत नाही. परिणामी स्त्रिया सक्क नसून त्या दुय्यम आहेत असा समाज समाजात रूढ होत गेला, त्यामुळे स्त्रियांना शैक्षणिक, आर्थिक, सामाजिक, राजनैतिक स्तरावर त्या विकासासाठी पुरुषांच्या बरोबरीने संधी मिळत नाही. तर ती अग्रत्यक्षणे नाकारली जाते. स्त्रिया जन्मतः दुय्यम असून त्यांच्या संरक्षणाची जबाबदारी ही पुरुषांची असते. ह्या रूढ असलेला सामाजिक समाज हा लिंगभावाची संबंधित आहे तसेच हा समाज लिंगभावाची संबंधित असलेल्या अपेक्षा आणि पारंपारिक मानसिक वृत्तीला खतपाणी घालणारा आहे त्यामुळे अतीकडेच्या आधुनिक म्हणवल्या जाणाऱ्या समाजातसुद्धा हिंसाचार लैंगिक हिंसाचार कौटुंबिक हिंसाचार सामाजिक हिंसाचार अशा समस्तान तोंड दाढे लागत आहे प्रस्तुत शोधनिबंधामध्ये संशोधनेने लिंगभाव या संकल्पनेशी संबंधित असलेल्या पारंपारिक पुरुषप्रधान मानसिकतेवर प्रकाशझोत टाकला आहे.

संशोधनपध्दती

प्रस्तुत शोधनिबंध निबंध लेखनासाठी विविध पुस्तके मासिके इंटरनेट यासारख्या दुय्यम माहिती स्रोतांचा आधार घेण्यात आला आहे.

Understanding Pani Sangharsh Movement in Western Maharashtra

Sanjay Kamble

Development is not always inclusive. It creates disparities, exclusion, and marginalization simultaneously. It is also an accepted fact that the development of the individual and society needs resources which can be divided into two types, such as natural resources and human resources. It is also well recognized by development thinkers that, if natural resources are abundant then human resources can be developed or otherwise, if human resources are competent then natural resources can be exploited. This exploitation and unequal distribution of natural resources has created conflicts and generated new struggles for the rights of the victims. An uprising of new environmental movements is adding new characteristics to Indian democracy and citizenship (Gadgil and Guha 1994:101-106). The concept of development has many connotations and meanings. The process of development does not take place uniformly or homogeneously because of many reasons such as unequal distribution of natural resources, unfavourable environmental conditions, and discriminatory social relations among different social groups in the society.

SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR

CENTRE FOR DISTANCE EDUCATION

M. A. Part-I : English

Semester-I : Group-III Paper E-1

Indian English Literature

(Academic Year 2018-19 onwards)

Bharati Vidyapeeth
(Deemed to be University), Pune
School of Distance Education
Course Curriculum Team

Sr. No.	NAME	DESIGNATION	ORGANIZATION
1	Dr. S. B. Sawant	Director	Bharati Vidyapeeth (Deemed to be University), Pune School of Distance Education
2	Dr. Sachin S. Vemkar	Director	Bharati Vidyapeeth (Deemed to be University), IMED, Pune.
3	Dr. Nitin Nayak	Director	Bharati Vidyapeeth (Deemed to be University), IMRDA, Sangli.
4	Dr. Nath Vikas	Director	Bharati Vidyapeeth (Deemed to be University), IMR, New Delhi.
5	Dr. N. R. Jadhav	Director	Bharati Vidyapeeth (Deemed to be University), YMICM, Karad.
6	Dr. Anjali Kalse	Director	Bharati Vidyapeeth Deemed University, IMSR, Navi Mumbai.
7	Dr. Arunjit R. Deshmukh	Director	Bharati Vidyapeeth (Deemed to be University), IMR, New Delhi Academic Study Centre
8	Dr. R. U. Kanhe	Director	Bharati Vidyapeeth (Deemed to be University), ICM, Kolhapur.
9	Dr. Anthony Rose	Professor	Bharati Vidyapeeth (Deemed to be University), IMED, Pune.
10	Dr. V. S. Ingawale	Professor	Bharati Vidyapeeth (Deemed to be University), IMED, Pune.
11	Dr. Mahajan Kirati	Professor	Bharati Vidyapeeth (Deemed to be University), IMED, Pune.

Academic Study Centres

Sr.	Centres	Director	Coordinator
1	BVDU Yashwantrao Mohite College of Arts, Science & Commerce, Paud Road, Erandwane, Pune – 411038 Tel. No. 020-25433393	Prin. Dr. S. R. Patil	Dr. R. S. Zirange
2	BVDU Social Science Centre Paud Road, Erandwane, Pune - 411 038 Tel. No. 020-25448520	Dr. G. R. Rathod	Dr. Anita Mohite
3	BVDU New Law College, Paud Road, Erandwane, Pune – 411038 Tel. No. 09156911395, 020-25444515	Dr. Mukund Gardhe	Dr. Smt. U.S. Bendale
4	BVDU Institute of Management & Entrepreneurship Development, Paud Rd, Erandwane, Pune – 411038 Tel. No. 020-25431060, 60127655	Dr. S. S. Vemkar	Prof. N. R. Mate
5	BVDU Institute of Management & Research, Opp. Ordnance Depot, A-4, Rohtak Road, NH-10, Paschim Vihar Ext., New Delhi -110063 Tel. No. 011 – 25278445, 25285808, 08250547203 / 204	Dr. A. R. Deshmukh	Ms. Megha Sehgal Ms. Savneet Kaur
6	BY Institute of Management Studies & Research, Sector-8, C.B.D, Belapur, Navi Mumbai – 400814 Tel. No. 022 – 27572433, 27582582	Dr. Smt. A. A. Kalse	Dr. R. D. Patil
7	BVDU Institute of Management, Kadamwadi, Kolhapur – 416003 Tel. No. 0231 – 2680663	Dr. R. U. Kanhe	Prof. Mukund Kulkarni
8	BVDU Yashwantrao Mohite Institute of Management, Sr. No. 114/2A, Venkateshnagar, Koyana Vasahat, Pune-Bangalore Road, Malkapur, Karad – 415539 Tel. No. 02164 – 242342, 241189	Dr. N. R. Jadhav	Dr. A. V. Nikam
9	BVDU Institute of Management & Rural Development Administration, Rajwada Chowk, Sangli – 416416 Tel. No. 0233 – 2325776, 2377256	Dr. Nitin Nayak	Prof. V. Karthaswamy
10	BVDU Abhijit Kadam Institute of Management & Social Sciences, Bijapur Road, Solapur – 413004 Tel. No. 0217 – 2302015	Dr. V. S. Mangale	Dr. S. S. Suryawanshi

Writers Team

Author	Unit No.
Dr. Dhananjay Prabhakar-Deolalkar Dr. A. Y. Shinde Dr. Sanjay Dixit Dr. Anil Dadas Dr. Manoj Gujar Dr. J.A. Aphale Dr. Kavita Thwade	1 to 13

REVIEW		
COURSE	SUBJECT	FACULTY
BA	ENGLISH (G T) - I	Prof. P. V. Satpute